

ప్రథమ సంస్కరణ:

15 ఆగస్టు 1957 :

మూల్యం :
రూపాయి పావలా

సర్వస్వామ్యములు
గ్రంథకర్తవి.

ముద్రణ:
శేషనాథ్ ప్రింటర్స్
గూడూరు

శుభాసిస్సులు

అఖిల భారతీయ కాంగ్రెసు కమిటీ

తెలిపాకా { 40320
45870

నయ్యా ఢిల్లీ
జూలై 19, 1957

ప్రియ భాయిశ్రీ

ముచ్చా ప్రసన్నతా హై కి వెలుగు
భాషామే "ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సమర చరిత్ర"
నామక గ్రంథం 15 అక్షర మహోత్సవకే
అవసర పట్టి ఆప్ ప్రకాశిత కర్ రహే హై.
ముచ్చా విశ్వాస హై కి ఆప్ కా యహ గ్రంథ
తెలుగు భాషా భాషీ పాఠకో కో సమాజ
నిర్మాణకే కార్యమే అగ్రసర్ కర్సకేగా
బుక్ లోగ ఉతనేహ ఉతాసహకే సాథ్ జుట
సకేగే జితనా కి ఉన్వోనే స్వతంత్రతా కే
సంగ్రాహమే ద్విఖాయా హై.

జి.మేరీ శుభ కామనాయే దివ్ కే ప్రకా
శన కే సాథ్ హై.

శ్రీ గుడ్డేటి వీరసుబ్రహ్మణ్యం
సర్వచాలక్, జాతీయ విద్యుత్ బడి
గూమాకు (నెల్లూరు) ఆంధ్రప్రదేశ్

ఆప్ కా
ఉ. న. దేబర్

చిరసంస్మరణీయులు

★

దక్షిణాకాశి శ్రీకాశహస్తీశ్వర తేత్రమున ధర్మశాలను
 గూఢాచులో శ్రీ మూలస్థానేశ్వరునికి కల్యాణ మంటపమును
 శ్రీరామ మందిరమును నిర్మించి హిందూ మతాభిమానం
 జూపెట్టిన భక్త శిఖామణి, గూఢాచు నగరంలో
 ప్రప్రథమంగా తన పేరట 'పాద్ము'ను నెలకొల్పించియు,
 పి. ఆర్. క్లబ్బు భవన నిర్మాణమునకు తోడ్పడియు పౌర
 సేవాసక్తిని ప్రదర్శించిన వచాన్యునిను, జాతీయాభిమాన
 కార్యకలాపాలలో లలితకళాప్రపంచంలో యధాశక్తి సహక
 రించిన మైకా వణిక్కులగు వులునగు కీ. శే. చేశెట్టి వెంకట
 రామయ్యశెట్టిగారి జ్ఞాపకార్థం ఈ శతాబ్ది మహోత్సవమును
 పురస్కరించుకొని వారి సుపుత్రులు శ్రీయుతులు
 పి. రామచంద్రరావుగారును, శ్రీ పి. వెంకటకృష్ణయ్యగారు
 ఈ గ్రంథ ముద్రణాన్వయము నత్యంత పూజ్యభావముతో
 భరించి తమ జాతీయాభిమానాన్ని వెల్లిగొల్పినందులకు
 వారికిన్ని వారి కుటుంబమునకున్న పరమాత్మ మహాదైవ్య
 ర్యయుత చిరాయుధులైన ప్రసాదించి భవిష్యత్తున
 ఈలాంటి సహత్తర కార్యములతో చరిత్రను పునీతము
 చేసికొనగల విఠరణదార్యభాషితుల చేయుగాత.

అసతోమా సద్గమయ - తమసామా జ్యోతిర్గమయ

మృత్యోర్మా అమృతంగమయ.

గృద్దేటి వీరమబ్రహ్మణ్యం

రచయిత.

క్రీ.శ. ౧౯౫౫ శ్రీ జగద్గురువర్యులు

జగద్గురువర్యులు అనంతరం వచ్చి వచ్చి
మౌనం వహించినట్లు.

ఎ.వి.ఎం.ఆర్. కృష్ణారావు
 ఎ.వి.ఎం.ఆర్. కృష్ణారావు అంధరేఖ ప్రకాశంపంతులు

వీరపూజాంజలి

★

భారతేశ్వరమునా

తన త్యాగమయ పునీత శ్రవితమునా

ఆ జన్మం ఆంధ్రుల ఏకైక నాయకుడై

స్వాతంత్ర్య సమరయోధ కర్ణధారియై

ఆంధ్రజాతికి ఒక అపూర్వ చరిత్ర సృష్టించిన

అమరవీరుడు ఆంధ్రకేశరి ప్రకాశం

శ్రీ చరణయుగళి సన్నిధి పూజాపుష్పముగా

ప్రథమ స్వాతంత్ర్యసమర శతాబ్ది మహోత్సవ

సమయమున నీ గ్రంథము సమర్పితము.

*

*

*

*

నలుపదేండ్ల పూర్ణావస్థ దెలుగునాట

దటియరానన్ని యిడుమల దగిలిజాగిలి

నిష్కళంక నిస్సార్థ మసీమచిత్త

మెత్తువడలేదు జీర్ణవికీర్ణమయ్యు

ఇవిగో నా నమస్సులు స్వీకరించుబాబు !

గుద్దేటి వీరనుబ్రహ్మణ్యం

శ్రద్ధాంజలి

★

వీరనారీ శిరోమణి

ఘానీన్ మహారాణి లక్ష్మీబాయికి

—★—

అమ్మా! నీదు చరిత్ర హైందవుల

కాత్మత్సుక్యము గూర్చి గ

ర్వమ్మై జాతికి నిండు గౌరవము

సంపాదించి పాశ్చాత్యులే

సమ్మానింపగ శ్లాఘ్యపాత్రమయి

విశ్వవ్యాప్తమైపోయె; గై

కొమ్మా సోదరులిచ్చు పూజనల

నీకోర్కెల్ ఫలించె రహిన్,

గుద్దేటి వీరసుబ్రహ్మణ్యం

ప్రభుమస్వాతిచిత్రం సమర చోట

వీరమూర్తి
చూస్సే లక్ష్మీబాయి

అక్షరాలు

ప్రతిమ స్వాతంత్ర్య సమర మహారథికులు

నానాసాహెబు పద్మవీరు

రూస్సీ మహారాజే

మొగలు చక్రవర్తి బహదూర్ షా

నా నివేదనము

సోదర సదస్యులకు పాఠికమహాశయులకు జాతీయ విద్యాకుటీర గ్రంథమాల పక్షమున ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సమర శతాబ్ద మహోత్సవమునకు నేనీ చిఱుపాత్తమును కీరపూజా ప్రసూనంగా సమర్పిస్తున్నాను. ఇయ్యది నా రచిత స్వాతంత్ర్య సమర చరిత్రలోనున్న భాగమును ఇంచుక మాద్వులుకూర్చులతో సంస్కరించి ప్రచురించుచున్నాను.

సహృదయుల సహకారం సదా అపేక్షితమే.

కృతజ్ఞత:— కోరినంతనే శ్రమయనుకొనక తమ అమూల్య ఆశీస్సులందజేసి గ్రంథమునకు అపూర్వగౌరవం ప్రసాదించిన పరమపూజ్యులు అఖిలభారత సంఘాధినేత శ్రీ ఉ. నవలశంకర్ దేబర్ గారికి ఆదన్దం కృతజ్ఞుడను. వారికి నానమోవాకములు.

ఈ గ్రంథమును జాతీయాభిమానం మాతృభాషాభిమానం దనిపి స్వీకరించి నన్నుత్సాహ పఱచు ఉదాగుల ప్రేమపూర్వకముగా ప్రార్థిస్తున్నాను.

జయ్ హింద్

జాతీయ విద్యాకుటీర—
గ్రంథమాల
గుడూరు, తెలూరు. :

గుద్దెటి వీరమబ్రహ్మణ్యం
సంచాలకుడు
ఆగష్టు 15, 1957

విషయ సూచిక

*

భారత మాతృవందనమ్	1
భారత పూర్వచరిత్ర సింహానుబోధనం	3
భారతం	15
విప్లవ సన్నాహం	17
రూప్యరాజ్యం	20
పోరాటం ప్రథమఘట్టం	31
జగదీశపురం	38
రూప్య మహారాణి	53
పోరాటం ద్వితీయఘట్టం	60
గద్దాలియయకోట	66
అంతిమ ఘట్టం	70
పూర్ణాపహతి	76
ఉపసంహారం	80
ప్రతిఫలం	86
చరిత్ర జ్యోతిష కారణాలు	88

సత్యమ్ శివమ్ సుందరమ్

బౌరతమాత్మవందనమ్

★

వందే మాతరమ్

మాతరమ్ వందే మాతరమ్

సుజలాం సుఖలాం మలయజ శీతలాం

సస్యశ్యామలాం మాతరం, వందే మాతరమ్

శుభ్రజ్యోత్స్నాం పులకితయామినీం

ఫల్లకుసుమిత ద్రుమదళశోభినీం

సుహాసినీం సుమధుర భాషిణీం

సుఖదాం నరదాం మాతరమ్, వందేమాతరమ్

మాతరం వందే మాతరమ్.

“స్వదేశాభిమానము అత్మాభిమానములేని మానవుడు మానవజన్మ కాజాలడు, కేవలం పశుత్వల్యుడున్నాకాడు; జీవశ్చనమాత్రుడు”

—గణేశాంకరవిద్వార్తి.

మా తృ వం ద న మ్

“ కంటిలోపలిపాపగా నిల్చుదానిని
ఆత్మపుష్పసుగంధ మైనదాని;
బ్రతుకు పేటికిని జీవన భూతియగుదాని;
మేనుగీమున దివ్యయైనదాని;
అతులమానస సరోహంసిక యగుదాని
నెత్తుటికి వేడి నిలుపుదాని:
పాలుపొందు ముకుపుటంబుల గాలియగుదాని
మట్టిరూపున బొల్చునట్టిదాని:
కామధేనువు చందాన గాచుదాని
ప్రేమ నిత్యార్ద్రమగునట్టి ప్రేవుదాని
నాకు నా పూర్వజులకు జన్మంబు నొసగి
నట్టిదాని, ఖరతమాత నాత్మదలతు.”

— బోనుభారతము.

“జననీ జన్మ తామిశ్చ
స్వర్గాదవిగరీయసి”

భారత పూర్వచరిత్ర సింహావలోకనం

౧

రెండువేల సంవత్సరములకు పూర్వమే భారతవర్షం ప్రపంచం నాలుగుచేతులులా తన విజ్ఞాన కీర్తిచంద్రికల వ్యాపింపజేసి సర్వసంస్కృతుల కాటవట్టవే అఖండప్రతిష్ఠ సముపాజ్ఞించుకున్నది. నాడు మనది స్వర్ణయుగం. విశ్వ శాంతికి అనుపమానుభూతుల హాషాందించింది. ఖండఖండాంతర జ్ఞానతృప్తాతురులైన విద్యార్థుల నాకర్షించి దర్శన శాస్త్రాలను పురాణేతిహాసాది స్మృతులను నాస్తిక ఆస్తికాది మతతత్వ సిద్ధాంతీకరణాలను అర్థకామశీల్పు అలంకారాది శాస్త్రాధ్యయనములతో కూడిన చతుష్షష్టికశల విద్యాప్రబోధాలతో నానాదేశాచార విచార వ్యవహారాల సంశోధించి ప్రాచీ ప్రతీచీ విజ్ఞానవల్లికల సమ్మేళనమొనర్చి విజ్ఞానపు వెలుగుబాటల దీర్చిన, నలందా - తక్షశిలా - కాశీ - గయా వైశాలీ - ఉజ్జయిని - పాటలీపుత్ర - తామ్రలిప్తి - కాశ్మీర ధాన్యకటక - వేంగీ - కన్యాకుబ్జ - మధురాది ప్రాచీన విద్యాపీఠము లానాడు అత్యద్భుత విజ్ఞాన కేంద్రాలుగా ఉత్కృష్ట నిగూఢ జ్ఞానప్రదీపనాలుగా ధర్మాధర్మ సయతత్వ విచార ప్రబోధకాలుగా అతిప్రాచీన సంస్కృతీపరిశోధనా

గారాలుగానూడా మహాపూజ్యతనుగన్నవి. మన్ననలందుకొన్నవి. కాని ఆ అమరస్మృతులు జౌద్ధారామశిఖిలాలు, విశ్వశాంతిప్రదాత అశోకసార్వభౌముల శిలాశాసనాలవశేషంకాగా కాలగర్భంలో విలీనమైపోయినవి.

2

విదేశీయుల దండనూత్రలకు గుఱియైపోయిన భారతావని స్వదేశ సంస్థానాధీశ్వరులలోని అంతఃకలహాలకు ఈర్ష్యాద్వేషానలాలకు బలియై ఆత్మస్వాతంత్ర్యాన్ని నిలబెట్టుకోలేకపోయింది. గుజరాతు సోమనాథేశ్వరుని పవిత్రమూర్తి ఛిన్నాభిష్కంకావడం గజనీమామూదుగోరీ బలపరాక్రమాలచేత కాదు, కేవలం హిందూరాజన్యూలలో నాడు ప్రజ్యరిల్లుచుండిన అంతఃకలహ వజ్రకుతారంవల్లనే. అది భారతీయుల దౌర్భాగ్యం. శౌర్యధైర్యైశ్వర్య బహుముఖ పరాక్రమాలే సహజసంపదలుగా దిగంతకీర్తిప్రతిష్ఠలతో విరాజిల్లిన శ్రుతియవంశంలో దురహంకారం ఎందుకు పొడచూపుతుంది? నిరంతరం ఒండొరులపై కత్తిదూయడం ఎందుకు పొత్తిస్తుంది? ఒకరి పరాభవాన్ని మరియొకరేల కాంక్షిస్తాడు?

3

ఏకాద్విమంది మ గోలియన్ యోధులతోనో ఎత్తివచ్చిన కాబరుబాదుషా 'ధిల్లీశ్వరోవా జగదీశ్వరోవా' అనే అత్యున్నతస్థాయి సందుకొనియున్న ధిల్లీపట్టణములో తిమ్మవే

యగలగడం మొగలు నామాజ్ఞానికి బునాదులువేయడం
 ఇందుక విమర్శకదృష్టితో పరిశీలించామా మన స్వదేశ
 ప్రభువు తంత నిగజారిపోయాలో చేజేపాలా మహదానర్థం
 తెచ్చిపెట్టకన్నాలో బోధపడుతుంది. నాడు స్వాతంత్ర్య
 పితామహుడైన కాదు. అనైక్యతాపితామహం ఈర్ష్యాద్వేషాల
 కెచ్చుకొట్టడంమూలాన్నే క్రౌంచనజాతికి పరాధీనత ప్రాము
 కొన్నది. మహారాజానాంగా అత్యున్నత సాహసంతో తన
 ప్రాణాలనొడ్డి పోరాటంనాగించాడు. మొగలాయి యోధుడు
 రాజుడు గుండెలు లెల్లడిల్లినాయి. కాని అంతిమక్షణంలో
 దేశద్రోహాల మద్దతు తురుష్కువిజయానికి కారణమయ్యింది.
 భారత చరిత్రగతి మారిపోయింది.

అత్యంత విరుద్ధపద్ధతులతో సాగు హిందూ మహమ్మదీయ సంస్కృతుల పరస్పర సంక్రమణం దాపురించింది. శానిసభావాల కమ్ముకుబోయి రాజపుత్రులే ముస్లింసంపర్కమనే ఊబిలో దిగిబడిపోయారు. అక్బరుబాదుషా మత తంత్రాంగం ముస్లింలకు మంచిభవిష్యత్తు జేకూర్చింది. మతాల తర వివాహాల శంకంద్వారా మహమ్మదీయులకు పౌరసత్వ హక్కులు భిక్షములయినాయి. ప్రజాస్వామ్యంలో నాడు వాడున్న భాగస్వాములైనారు. చివరకు భారతీయులైనారు.

౪

భారతావనిలో మహమ్మదీయ మత ప్రాచుర్యానికి సనాతనాచారార పరాయణుల పాపండత్వం ఒకతోడ్పాటుగా

హిందూమతానికి తీరని అపచారంచేసింది. ఏదో మానసిక దౌర్బల్యంవల్లనో ఆర్థికమాంద్యంవల్లనో లేదా మతావేగ బలాత్కారంవల్లనో మతాంతరుడుగావింపబడ్డ హిందువునకు మరల సంఘాలో స్థానంలభించేదికాదు, పైగా ఆవ్యక్తిపై కఠిన సంఘబహిష్కారం ప్రయోగింపబడేది. మతభ్రష్టుడుగో గర్వించబడేవాడు. ఈసంఘదౌర్బల్యాన్ని పసికట్టిన ఔరంగ జేబుబాదుషా తన ఆమానుషిక చర్యలద్వారా వేలలోనుండిన మహమ్మదీయుల సంఖ్యను లక్షలదాకా సెంచగలిగాడు. పునః హిందూమతస్వీకరణాని కవకాశంలేని కారణాన కుటుంబాలకు కుటుంబాలుగా అన్యమతస్వీకరణ విధిగా చేపట్టవలసి వచ్చింది. అసంఖ్యాకులకును హిందూమతం గోల్పోయింది. తాకికదృష్ట్యా హిందూమతం బలహీనపడింది. అన్యమతాల పోకడలలోగల మతప్రాచుర్యాన్ని వ్యాప్తిని గుర్తించలేక పోయింది. నేటి సంకరస్థితికా లోపమొక్కటే!

నాడు భారతదేశంలో ముష్కరమైనదమ్మ దురహంకారాన్ని నిరంకుశ మతాంతరణాన్ని ఎదిర్చి సర్వ స్వతంత్రమై మొగలు సామ్రాజ్యాన్ని తుత్తునకలుగా ఖండిస్తూ సంభింపజేసిన హిందూ మతోద్ధారకులు ఛత్రపతి శివాజీ, ఛత్రసాల మహారాజు, గురుగోవిందసింహులుగూడా దేశ దౌర్బల్యానికి మూలకందాలైన ఆభావాల విమర్శకాత్మకదృష్టితో పరిశోధించారుకాదు. శివాజీ ప్రభువు దక్షిణాపథంలో

భక్తవర వివాదే ముగిరావ్

పద్మభక్త కృష్ణ కారున్న హైదరాబాదు లోని ఈ
 మూల నాటకసభలో గురికీ-వి భాగిజాతిః చరాక్షితమి-
 హైవాను. భాగిజాతి-త్రి కథానిః పునాదికే-
 నాటకముకాని.

సిక్కుదాతీయ నాయకుడు

గురుగోవింద సింహజీ

మొదటి నామోద్యమరాత్రులందుండి పాంచాలదేశ
కానివాన్ని ధాతిహతీయ కానివాన్ని తాపాచీన
జయంత దేశభక్తుడు.

మహమ్మదీయుల హాపుమాషి మహారాష్ట్ర నామ్రాజ్యాన్ని కావేసినదీ ప్రాంగణంవరకు విస్తృతంచేసి బుజువర్తనశీలుడై అఖండ శేముషి ధురంధరుడైనాడు. హిందూజాతీయ మహావృక్షానికి అమృత సేవనం చేయించి హైందవజాతికి ఆరాధ్యత ముండైనాడు. కాని భారత ఖండంలోని రాజన్యలలో ప్రకోపించియున్న జాత్యంతర్గతవై మనస్వాలవైపు దృష్టిని గుడించినాడుకాదు. రసపుత్రులగు మర్వాడీలను గుజరాతీయులను మహారాష్ట్రీలతో సమ్మిశ్రితంచేసి సాభ్రాతృత్వంతో నెగడునట్లు జేసినాడుకాదు. పాంచాలంలో అసమాన తాత్రం ప్రదర్శించి ప్రాణపణంతో అన్యజాతి నిరంకుశంగా కొనసాగించుచుండిన మతాంతీకరణ దౌర్గత్యాన్ని నిర్మూలించి సనాతన జాతీయాంతస్థును సముద్ధరించిన యశోమూర్తి గురుగోవిందసింహుడు భారత వీర పురుషులలో సమున్నత పదవి నధిష్ఠించగలిగినాడు. రాక్షసత్వాన్ని ప్రేరేపించిన ఆ మతానికే వేరుపురుగుగా ప్రతిష్ఠనందుకున్నాడు.

ఈ మహనీయులందరున్న భారత ధర్మసముద్ధరణకై దీక్షబూనినారే కాని అందులకు హేతుభూతములైన సంఘదౌష్ట్యాల నరికట్టించినారుకాదు. ఛాందసాచార సంస్కారం తలపెట్టినారుకాదు. అపభ్రంశితులైనారు.

మహారాష్ట్రీల బుందేలీల మార్వాడీల పాంచాలుల నిరంతరపోరాటాలు ఔరంగజేబు తలపెట్టిన మ్లేచ్ఛమతాంతీ

కరణ దురంతాలను పూర్తిగా అరికట్టిగలిగాయి. అంతేకాదు మొగలు సామ్రాజ్యాన్ని కూకటిపేళ్ళతో సహా కుంగదీసి వేశాయి. కాని భారతస్వాతంత్ర్యాన్ని కాపాడుకోగలుగుటకు ఉపకరించాయికావు. ఎవరికివాడే యమునాతీరే అన్నట్లు దురభిమానులైన స్వదేశ సంస్థానాధీశ్వర్లు సర్వస్వతంత్రులై భోగలాలసత్వంలో హిందూదేశాన్ని చిన్నాభిన్నంచేసివేశారు. కేంద్రంలో దక్షత లేకుండాపోయింది. అన్యోన్య సహకార సామనస్యాలకు అవకాశం లోపించింది. దేశరక్షణ భారంవహించే సమర్థతే దుర్లభమైపోయింది.

E

యూరోపియన్లశక్తి ప్రారంభమైనది. కూటనీతి విశారదులు మహామాయావులైన తెల్లజాతుల జిత్తులు పన్నాగాలు అచిరకాలంలోనే భారతభూభాగంలో ఫలించినాయి. బుడతగీచులకు పరాసువారలకు ఇంగ్లీషువారలకు మంచి కేంద్రస్థానాలు సులభంగా లభ్యమైనాయి. బ్రిటిషువారి ఈప్రుష్టాంశియా కంపెనీ యూరోపువారిలో ప్రముఖస్థానం వహించింది. వ్యాపారమిషతో వారు ముఖ్యకేంద్రాలలో కోటల నిర్మించడం ప్రారంభించారు. వ్యాపారంలోకంటే సంస్థానాధీశ్వర్లలో అంతదృఢాల రెక్కొల్పి విశేష ధనం సంపాదించడం నేర్చుకున్నారు. ఈ కార్యక్రమంలో దుర్బలమైన కొన్ని సంస్థానాలు చేజిక్కిడంతో రాజ్యాకాంక్ష తెల్ల

వారిలో తలచూపించి. కోటలను పేటలను స్వయంగా నిర్మించుకోవడం సుకీర్తితమైన దేశీయసైన్యాన్ని పోషించుకోవడం తప్పనిదియైపోయింది. విశ్వాసభూతికత్వం నాటికంపెనీ పాలకుల అరచేతివిద్య. భోగవిలాసాలకు గులాములైన రాజులెవరో కంపెనీవారి సుడిగుండంలోబడి ఆధఃపతితులు కావడం మూలాన దేశంలోని కీలక స్థావరాలన్నీ అయిచిత్తంగా ఆంగ్లేయులకు హస్తగతమైపోయినవి. వారి రాజ్యతృష్ణ అంతటితో పరాక్యానందుకున్నది. వ్యాపారం పేర సారాయం దిగుమతిచేశారు, భారతీయులలో యాదృచ్ఛికసం వ్యాపింపజేశారు. దేశంలో ఈనైతిక పతనాన్ని అనుకొన్నరీతి ప్రవేశపెట్టిగలిగినారు.

వృత్తివిద్యలకు పోటీసరకుల రవాణాకల్పించి భారతీయ వృత్తులపై దండయాత్రనాంగించి నిరుద్యోగాన్ని లేవదీశారు. ప్రతిచిన్నవస్తువునకైనా విదేశాలపై ఆధారపడునట్లు ప్రజల్లో ఎన్నో దురభ్యాసాల స్పష్టించారు. జాతినే నిర్వీర్యంచేయసంకల్పించారు. భారతభూమి నానాచండాలంగా మార్పుజెందుతూఉండడం కండ్లారాచూస్తూ సంస్థాధీశ్వర్లు ఈర్ష్యాద్వేషాలకు పాల్పడి వినాశాన్ని తమకతామై ఆహ్వానించుకున్నారేగాని భావికర్తవ్యంవైపు కన్నెత్తిన పాపాపపోయారుకారు. రాజపుత్రులు భోగపరాయణులై ప్రజల బాగోగుల విషయం పూర్తిగా విస్మరించి విలాసక్రీడల్లో మునిగి తేలుతూ తెల్లదొరల

దయాభిక్షకు పాత్రైత బానిసబ్రతుకున కలవడిపోయాడు. ఆంగ్లేయుల సేనలు బాగా బలపడిపోయినవి.

ఆ సేనాహిమాచలపర్యంతం భారతదేశంలోని రాజకీయచరిత్రాప్రసిద్ధములైన కీలకస్థానరాలన్నిటిని బ్రిటిషుకంపెనీ పాలకులు తమ గుప్పిట్లో పెట్టుకోగలిగారు. కంపెనీ వ్యాపారం భారత దేశపరిపాలన క్రిందికిమారింది. తెల్లదొరల లాఠూచీకి స్వార్థపరత్వంతో లోబడిన ప్రముఖ హిందువులే ఆ రాజ్యపాలనకు బాసటగా నిలువబడినారు. ఆ ఆంగ్ల మాయలోబడ్డవారు తేరుకొనుట కల్గ. తెల్లదొరల ఆకర్షణ భారతప్రాచీన సంస్కృతికే గొడ్డలి పెట్టయింది. కంపెనీ అధికారాల్లో జొరబడ్డ భారతీయుల వేషభూషణాలలోనేగాక ఆచార వ్యవహార ధోరణులలోపైతం పాశ్చాత్య నాగరీకత ప్రస్ఫుటించింది. నిత్యనైమిత్తిక కర్మానుష్ఠానాలకు తిలాంజలిచ్చి విజాతీయ సంస్కృతీ సంపర్కంలో తల్లీనం కాజొచ్చినారు. సంఘనియమోల్లంఘనం సమయోచితం అయి పోయినది. కులీనులే ఆర్యసాంప్రదాయాల నతిక్రమించి ముస్లిం వాచకంపలుకదొడగినారు.

పదవీవ్యామోహం చేయనిదేమున్నది! ఇంగ్లీషు సీతీ వియమాల ననుకరిస్తూ కొండరు ఆంగ్ల మానసపుత్రులు నల్ల దొరయగా తయారైనారు. కొద్దై విరిగి నేతిలో బడ్డట్టు

వైట్టిస పాలకులకు పట్టపగ్గాలే లేకపోయినవి. భారతవాతీయ విశ్వాస ఘాతకులు. సంఘ ద్రోహులు, ఆత్మాభిమాన శూన్యులమాత్రం కంపెసి అధికాదుల అభిమానానికి పాత్రులు గాగలిగినారు. వాచేనాటి రాజరిక కార్యభారం వహించదగిన సమర్థులు, మంత్రాంగ ధురంధరులు. వాచే దొరలకు దొర సానులకు ప్రీతిపాత్రులు. ఎన్నో కుతంత్రాలద్వారా మాయో పాయాల పన్నుగడలద్వారా పలుకుబడిగల మైందపులు కంపెసిపాలనకు క్రీతదాసులైపోయారు. పైగా అవివాహిత లైన దొరసానులు దిగుమతికాబడ్డారు. ఈ సాలెగూడు లలో ఉద్దండులైన యువమూర్తులెందరో మానమర్యాదల గోల్పోయి పూర్ణాహుతియైనారు. పైగా దేశద్రోహానికి వెను దీయని దుర్బుద్ధి వారిలో బలకొన్నది. జాత్యంతరగత ద్వేషాలు వర్గ ద్వేషాలు తిన్నగా పుటమరించాయి. విభేదాలు పయి కున్నాయి. ఆంగ్లతంత్రజ్ఞుల పాచికలన్నీ ఫలించాయి. వారు పట్టినదంతా బంగారమే. వారి ఆటలు రాజు బాటలు.

2

స్వజాత్యభిమానం ఆత్మాభిమానం వీనాడు నశించాయో నాడే స్వదేశ భక్తి స్వాతంత్ర్యానురక్తి చచ్చి పోయినది. బానిసత్వం కరుడుగట్టుకపోయినది. కంపెసి ఉద్యోగులైన విద్యావేత్తలలో రాజు భక్తి అనే తెచ్చికోలు భావం అంకితమైంది. ప్రభు భక్తిపరాయణులుగా కీర్తించబడ

డం ఒక పూర్వీక వినియోగంగా పరిణమించింది. ఇదే సదన
కాకగా నాటి గెర్మన్ జనరల్ బెంటింగు ప్రభువు కిర
స్తానీ మతాన్ని వినియోగపరచాడు. ఈ మెంబరు మెకాలే
మహాశయునితో రహస్యమంతనాలు జరిపించాడు. ఒక ప్రణా
లిక తయారైంది. యానిచ్చారిత దేశంలోనున్న ప్రాచీన
విద్యాపీఠాలను గురుకులాశ్రమాలను తొలగివేయించనిదే అం
గ్లేయులకు దిగ్విజయంచేయారదనే విధిపించినారు. అంగ్లభాషా
ప్రచారాన్ని నిర్బంధంగా ప్రవేశపెట్టినారు. భారత రాజకీయ
భాషగా ఇంగ్లీషును అంగీకరించినారు సర్కారు హుక్కు జారీ
అయినది. సమస్తరాజ్యాంగకార్యక్రమాలు అంగ్లంలో(అర్బీలు
సహా) నడపాలన్నారు. ఇంగ్లీషు పాఠశాలలు కళాశాలలు నెల
కొల్పబడ్డాయి. కంపెనీకి దాసానుదాసులైయున్న భారతీయు
లెగబడ్డారు. వివిధ ఇంగ్లీషుభాషాప్రచారం సాగిపోయింది.
క్రమేపి ప్రజలదృష్టి ఆకర్షింపబడింది. విద్యాధులు విధిలేకుండా
అయివైపున కీర్షిబడ్డారు. ప్రాచీన సంస్కృతీ కేంద్రాలుగా
పేరుమోసిన ఆ పీఠాలు గురుకులాశ్రమాలు పోషణలేక బీడు
పడిపోయినవి. చివరకు కాలగర్భంలో మాసిపోజొచ్చినయి.
సంస్కృత భాషను మృత భాషగా ప్రచారం సాగించారు.

ఇంగ్లీషుభాషా పోధనలలో క్రైస్తవమత ప్రశస్తి
అంతర్గతమై కీర్తింపబడడం, పదేపదే ఆప్రాశస్త్యాన్ని పఠించడం
మూలాన విద్యాధుల లేత హృదయాలలో ఆ కిరస్తానీ భావ

నలు మాత్మకపోవడిం ప్రారంభమయినది. స్వబాతీయ చరిత్ర హిందూమతసంస్కృతి ముగుగు పడజొచ్చినది.

మెకాలే మహాకయని తపస్సు శలించినది. భారతీయులు ఆంగ్లేయ విద్యావ్యాసంగంలో హద్దుమించి పోయినారు. రాష్ట్రభాష సంస్కృతాన్నేగాక మాతృభాషలైన తెలుగు, నిరాక్షరణతో తోగిసి పుచ్చారు. ఒక్క ఇంగ్లీషు నాహిత్యానలోకనం మినహా సర్వం విస్మరించారు. ఆభాషా ప్రలోభంతో కిరస్తానీ మత ప్రాశస్త్యం కోరకుండానే హిందువుల్లో తిష్టవేసుకోగలిగింది. పాదిరీల కల్లిబాల్లి హమీల బురస్కరించుకొని అమాయికమైన నిమ్నజాతిప్రజ ఆకోబ్బిలో కాయాన జొచ్చింది. మతాంతరీకణం ప్రారంభం కాజొచ్చింది. ప్రభుత్వ సహకారం ఆ ఉద్యమానికి అంతర్గత దోహదం చేకూర్చింది. మిషనరీల గౌరవం హెచ్చిపోయింది.

ఆంగ్లేయభాషాకోవిదుల వేషభూషణాల ఫక్కి పరిపూర్తిగా కిరస్తానీల ధోరణిననుగమించింది. కోట్లు బూట్లు పంటాములు కాలర్లు హ్యాటులు సభ్యతారంగంలో ప్రవేశించాయి. పాఠశాలల్లో న్యాయస్థానాల్లో ప్రభుత్వకార్యకలాపాల్లో ఇంగ్లీషు మినహాశరణం నాస్తి. బ్రిటిషు తొత్తుముందు మాతృభాషామతల్లులందరు అవనతిని బొందినారు. ఆ ఆంగ్ల విద్యావ్యాసంగంలోని మర్మమే ఇది. పదవీవ్యా

మోహలే ఇంగ్లీషు భాషాభివృద్ధికి ప్రధాన హేతువులుగా పరిగణించాయి.

“ అడుగంటె మన భారతీయ
 మగువిద్యల్, పుచ్చిపోయె గడఁ
 గడుఁగర్కబులు, వేషభాషణములు
 శాస్త్రాత్మలోకంపు బో
 కడలన్ మెలపఁజె; సమస్త
 జనలక్ష్యం బర్థ కామంబులై
 పెడిదార్చిబడె, బూతిగంధియగు
 నీ విశ్వంబిన్! కన్నుడఁ.”

‘జాతీయకవి’

ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సమరం

శ్రీ ర్తియయిచ్చు బుద్ధుగతి శ్రీ ర్తియ కల్లియుబోలె బోచు; స
త్కిర్తియ యాయువుకాపిరియు; శ్రీ ర్తివిహీనుడ చూ శవంబు; ను
ష్క్రీర్తను పెల్లచేటులును గిట్టి చూచునవందె తొల్లి భ
క్తార్తిహరుండు నాబరగు నంబుజమాత జగద్దితంబుగకా.

‘ఎ జ్జ న’

కారణం :

విధివిరామంలేకుండా ఛాదిరీలు కిరస్తానీ మతప్రచారం కంపెనీ ప్రభుత్వపు కుమ్మకుతో జరిపిస్తూఉండడం, నిర్భంధ ఇంగ్లీషుభాషాభ్యాసం ప్రవేశ పెట్టడం, ఆర్యధర్మాన్ని నిర్మూలించేదుకు బెంటింగు ప్రభువు కంకణం కట్టుకోవడం, భారతీయుల్లో శల్యావశిష్టంగాఉన్న స్వేచ్ఛాకణాలు కించిత్తు తపించాయి. ప్రజాప్రవాహంలోనేగాక స్వదేశీ సేనల్లోపైతం ఈసమస్య వ్యతిరేకభావాలకు నాందీగామారింది. ఆవుల పండుల కొవ్వజవ్వలను తోటాలకుదొడిగే అర్డరుగూడా నిరంకుశంగా ఆంగ్లేయ సేనాధిపులచేరావడం రాజేనిప్పల్లో ఆజ్యంపోసినట్లు మరింత తీవ్రతదాల్చింది. ఈ విముఖభావంతో కంపెనీ ప్రభుత్వందలపెట్టే ప్రతికార్యంలోను అనుమానాస్ప

దమైన లక్షణాలు భారతీయ పటాలములకు కనిపించదొడగినాయి. అచిరకాలంలోనే యావద్భారతావనీ కిగస్తానీమతానిః ఆహుతికాబోతున్నది, హిందూ మహమ్మదీయ మతాల కంటిమదినాలు దాపురించాయి అనే పెద్ద సంతకం సర్వత్రా వ్యాపించింది. మన శక్తి సామర్థ్యాలను మన జాతిమత ధర్మక్షేమాలకు వినియోగించుకోకుండా తిన్నయింటి వాసాల లెక్కంచేయి జాతి ద్రోహులకు తెల్ల మొగాలకు భారబోయడం పెద్ద తప్పిదమే అన్న భావం ప్రతి భారతసిపాయిహృదయకుహరంలో తుపానుకేపింది.

హిందూ మహమ్మదీయ జమేదారులు హవల్దారులు రహస్య సమాలోచనల్లో నిమగ్నులైనారు. గుసగుసలు రొస రొసలు ప్రబలిపోయినవి, ఇంగ్లీషు సాజైంట్లు ముఖమంటేనే పటాలములోని పతానులకు, రాజపుత్రులకు లేని శత్రుభావం దహించివేయదొడగినది. ప్రతీకారభావం కన్నుల్లో నిష్పరవ్వల ప్రభవించిపోయింది. కాని దురంత మరాఠ్రమణులతో మత్తెక్కి ఒట్టుమజిచియున్న కంపెనీ సేనానులకీ విప్లవచ్చాయలున్ను రించాయికావు. వారి కుడిచిత్తంతాలలో వారు నిమగ్నులైయున్నారు. మహారాష్ట్రులను రాజపుత్రులవైకి కవ్వించే దురుద్యోగంలో హద్దులు దాటిపోయారు. హిందూ ముస్లింలలో విభేదాల సృష్టించేందుకెన్నో పన్నుగడలను రచిస్తున్నారు. దక్షిణప్రాంతానికి మళ్ళిప్రాంతాలకు లేని

కయ్యాన్ని చాగిస్తున్నాడు, ఈ దుర్మార్గాలన్ని ఎప్పటికప్పుడే భారత వైనికులు పసికట్టేస్తున్నాడు. మార్గాన్వేషణలో తిప్పుకులై యున్నాడు. స్వాతంత్ర్యదీక్ష కించిత్తుపాడచూపింది.

‘ఇది పరమాద్భుతంబు పరమేశనిదేశము; సహ్యపర్వతం
దిది చిగిరించె నేమొ యిపుడేగతి నెందును దేశభక్తి నా
భ్యుదయ మతప్రసక్తి - సమయోచిత ధర్మపథానురక్తి; ను
చ్చదశకుబోవు హైందవము సర్వము నేడిటు మేలుకొన్నదో!’

—శివభారతం.

విప్లవసన్నాహం

మహారాష్ట్ర) సింహాసనాన్ని పోగొట్టుకొని కాన్పురులోనున్న పీష్వా నానాసాహెబుపన్నివీను సిపాయీలలోని ఆందోళన నాకళించుకున్నాడు. భారత సంస్థానాల నొక్కొక్కటొక్కొక్కటిగా లేనిపోని మిషల కల్పించి కబళించివేయుచున్న బ్రిటిషు పెనుభూతాన్ని వదలించుకొనుటకది మంచితరుణం దక్కిందనుకున్నాడు.

నానాసాహెబు ఫిరంగీల పరిపాలనకు స్వస్తి చెప్పేందుకు గాను సాహసించి మధ్యభారత సంస్థానాధీశ్వర్లకు కబురంపించాడు. కాని ప్రప్రథమంలో ఎవ్వరూ ఆ లేఖలపై దృష్టినుంచినారుకాదు. కాని పంజాబు కేసరి రంజితసింగును

కపటోపాయతో నిర్బంధించి వైదీలో కడతేర్చి పంజాబును స్వాధీనంచేసుకోవడం - సత్కారాజా స్వర్గస్థుడుకాగానే ఆ రాజ్యాన్ని ఆక్రమించివేయడం, అయోధ్యరాజ్యాన్ని కబళించడం ఏవో కుంటిసాకులు ఏకరువుపెట్టి రాజ్యాలకు రాజ్యాలనే దిగమ్రొంగడం గమనించిన వెనుక చాలామంది సంస్థానాధీశులు దలపాపీ ప్రభుత్వదురాక్రమణకు వ్యతిరేకించారు. దేశస్వాతంత్ర్యరక్షణకు పాటుబడసంకల్పించారు. నానానా హేతు అభిమతం దారిలోపడింది. తన ఆంతరంగికుడు అహి సాహసోపాయకు సేనానాయకుడైన తాంతియాతోపేతో నిశ్చితాభిప్రాయం వెలిబుచ్చాడు. భారతపటాలములలోని విప్లవావలాన్ని క్రమబద్ధంచేసి సక్రమ పంథాతో సజ్జిత బ్రిటిషుజాతికి అంపక తాంబూలం యివ్వవచ్చునేమోనన్నాడు. ఈ గురుతర బాధ్యతను క్రమశిక్షణతో లగించి ప్రాణాలొడ్డి ముందంజవేసినట్లయితే విప్లవం జయప్రదం అయిపోతుందన్నాడు.

తాంతియాతోపే దీక్షాకంకణం ధరించాడు. హిందూ మహామృదీయులనేభద్రభావం విస్మరించి ప్రముఖ కేంద్రాలలోని స్వాతంత్ర్యాభిమానుల కీవార్తలందించాడు. యావద్భారతావనిలో ఒక్కొక్కటిగా విప్లవదావావలాన్ని రగిల్చాలనే నిర్ణయానికి వచ్చినారు.

లక్నో సర్కార్ల సహకారం ఢిల్లీ నవాబుల మద్దతు అనేక సంస్థానాధిపతుల రాసా లభించడంవల్ల కావలసినంత

భవం ప్రోగయింది. క్రీ. శ. 1857 మార్చి మాసంలో స్వయంగా సమయసందర్భాల పర్యావరణానికి చెప్పుకోనే ఉద్దేశ్యంతో అజముల్లాఖానుని వెంటబెట్టుకొని విప్లవప్రధాన సేనాధిపతి నానాసాహెబు పక్షాన్ని తీర్థయాత్రా మిషన్ దేశాటనం విధివిధానం లేకుండా చేశాడు. అంతాపరిపక్వం కాగానే సేనలలో విప్లవాన్ని పటిష్ఠంచేసేనిమిత్త కార్యభారం తాంత్రికతోపేను అప్పగించాడు. విప్లవ ప్రచారబాధ్యతపై బూనిన తాంతియాతోపే ఉక్కుమనిషి. గుజ్జపుస్వారీలో అతనికలడేసాటి. కీర్తియనునదెట్టిదో ఎటుగని మేటియోధుడు. ఆర్యధర్మానురక్తుడు, విజాతీయ దుహంకారాన్ని సహించలేకపోబట్టే ఈమహాసారథ్యం తనపై వేసుకోగలిగాడు. ఆ హృదయావేగమే భయంకర కాంక్షిని మహాసమర్థతతో అతనిగూఢంగా సానుకూల్యం చేయగలిగింది. మేములవారి కన్నుగప్పి బ్రిటిష్ గులాముల చెవికెక్కనీయకుండా వవీనమార్గం అన్వేషించినాడు. అన్నీపైగలే! ఆరుణ కమలం మూలాన క్రాంతిబీజాల నాటినాడు. సంకెతో రొట్టెలమూలాన అందజేయబడేవి. ముక్కుముక్కు ఒక పవిత్రాదేశంగా పరిగణింపబడేది. అదొక మర్మభాష. అన్యులకు దురూహ్యం. అంగ్లేయుల కగమ్యగోచర మారహస్య విప్లవసంచాలనం,

కాంక్షి సంచాలకుడు తాంతియాతోపే దేశవ్యాప్తంగా తిరుగుబాటునకు 1857 సంవత్సరం మేనేల కి-వ

తారీఖున లగ్నం సిద్ధంచేశాడు. దేశంలోని ముఖ్య కేంద్రాలలో జవాబుదారీగల సేనానాయకులే సన్నద్ధులైనారు. ఆవేళో ద్రోకాలతో హిందూదేశం నాల్గుమూలలా దారుణరూపం దాల్చింది. ఆకాశపథంలో విప్లవదారుణపరాగం కవిసింది. అణగారిన బ్రద్దలగుటకు మార్చిజిల్లిన అగ్నిపర్యతంలా భారత ఘోరభాగం ప్రత్యక్షమైంది. ప్రతీకారదావాపల కీలావృతం ఆవాతావరణం.

ఝాన్సీరాజ్యం —

అదే తరుణంలో ఝాన్సీ మహారాజు గంగాధరరావు స్వర్ణసుతైనాడు, అంగ్లేయుల కబంధవృష్టి ఝాన్సీరాజ్యంపై న లగ్నమైనది. దత్తతచెల్లదు. వాస్తవిక వారసుడులేడు. గనుక సంస్థానాన్ని రద్దుజేస్తున్నామన్నారు. దారుణ నైరద్య దుఃఖసంతప్తురాలయిన రాణి, దత్తిపుత్రుని ఆస్రాతో పతివియోగ వ్యధను కించిత్తు విస్మరించగడిగియుండినది కాని పిడుగువంటి యీ దుర్వార్తతో ఆయమ నిర్విణ్ణ అయిపోయినది. పాపము ఆమె జీవితమే సంకటభూయిష్టమైనది.

ఝాన్సీమహారాణి అనే అమరకీర్తిని గడించిన వీరనారీమరల్లి లక్ష్మీగాయి జీవితం ఆతి విరుణం. దత్తస్వీకార నిషేధచట్టం ప్రవేశపెట్టడంద్వారా కంపెనీ గవర్నర్ జనరల్ బుర్రోసాహెబ్ ప్రభుత్వ అంగ్లేయసంవర్కంకల అనేక సంస్థానాలను

నంబెనీ పరిపాలనలోనికి కలుపుకున్నాడు. అదే పరిస్థితిలో
విలసమైపోయిన మహారాష్ట్రగూడా బ్రిటిషు ప్రభుత్వాధీనం
అయిపోయింది. వీరిద్దరూ బలవంతమైన తెల్లపటాల
ముల జొలిపివకుండా పునఃసంగిరాన్ని త్యేకించి బిహారు
పురంలో కేషితేతిని గడప నుద్దేశించాడు. తన దత్త
పుత్రుడు నానానాహెబు పన్నీనును వాని సోదరుడు రావు
నాహెబును తన వెంట గొనిపోయినాడు. బాకరావు నోద
రుడు అచ్చనాహెబు పైతః సపరివారంగా వానినాశీ పట్టణం
చేరుకున్నాడు.

అచ్చనాహెబు పరివారవర్గంలో మోరోపంతు 25వూ,
వేతనంగల విశ్వాసపాత్రుడగు ఉద్యోగి. ఆ స్వల్ప వేతనం
తోటే ఆయన తన కుటుంబాన్ని పోషించుకొనేవాడు. భార్య
భాగీరథీదేవి గంగామతల్లివలె విశుద్ధచరిత్ర. ఆ పుణ్య దంప
తుల గర్భవాసంనుండి క్రీ. శ. 1835 సం. కార్తీక కృష్ణ
చతుర్దశీ (మాసశివరాత్రి) గడియల్లో ఝాన్సిమహారాణి
జన్మించింది. ఆయమకు తల్లిదండ్రులు మనూబాయి అనే నామ
ధేయముంచినారు. దినదిన ప్రవర్ధమానమౌతూ శైశవంలోనే
అపురూపసుందరిలా ఆ కి శోర ము మూర్తిభవించినది. .
ఆ బాలిక హావభావ ప్రాభవాదుల లక్ష్మించిన ఏ లాక్షణికన
కైనా ముమ్మూర్తులా రాజరాజేశ్వరీ ప్రతిరూపమో అనునట్లు
ప్రకాశించేదట. తనయ ముద్దుముచ్చటలు చవిదీరకముందే

జనయిత్ర భాగీరథీ దేవి పరమపథమలంకరించినది. పాపము మనుష్యాబాయి తల్లిలేనిబిడ్డ. మాతృహీనయైన అల్లారు ఆడు బిడ్డను ఒంటరిగా సంరక్షించుట మోరోపంతునకు గడ్డనమస్య అయినది. ఏనలేని తాపత్రయంతో పుత్రికారత్నాన్ని తన యెదలో దాచుకొని ఏ లోటును చెనకనీయకుండా కంటికి రెప్పవలె కాచేవాడు. అహర్నిశలు తదేకదీక్షతో ఆ శాలిశను నడయాడు యీడునకు దెచ్చేసరికి ఇంకో ఉపద్రవం దాపురించినది. ఆశ్రయదాత అప్పాసాహెబు ఆకస్మాత్తుగా దివంగతుడైనాడు. మోరోపంతునకు వారణాసీ పుర ఖుణంగూడా తీరిపోయింది. ఆ ఉన్న ఆధారం కూడా జారిపోయింది.

జీవనోపాధి ఒకతట్టు ముక్కుపచ్చలారని పసికూన రక్షణభారం ఒకతట్టు పాపనూ మోరోపంతును వేధించ సాగినవి. విశ్వాసపాత్రుడు స్వామి భక్తపరాయణుడైన మోరోపంతు దురవృత్తకర్తాకర్ణి నాకర్ణించిన పీష్వాబాజీరావు మోరోపంతునకు ఆశ్రయదానంచేసి బిహారునకు పిలిపించు కున్నాడు ఆవినయ సంపన్నుని క్రమ్ముకొని యుండిన తమో పటలం విచ్చిపోయింది. శాంతిమయ జీవిత వాతావరణం సమకూరింది. ఆదర్శజీవిత మారంభమైంది.

చిటుతపాయంముండి ఏ ఆడపాత్రులేక జనకుని బడిలో ముటి పెములపంటగా పెరిగిన మనుష్యాబాయి మగ రాయడుగా

నేమభూషణాల ధరించి సహజసిద్ధమైన ఆకపుట్టువులోని లక్షణాల విస్మరించినది. ఆ నునుసిగ్గు దొంతరలాయమలో మటుమాయమైనవి. జంకుకొంకులసలేలేవు. ఆకర్ణాంత వికాల నయనాంబుజాలలో సమ్మోహనదీప్తికాదు ఉజ్వలక్షాత్రతేజః ఉట్టిపడుచుండెడిది. భావిజీవితాదర్శమునకో అన్నట్లు ఆమె అభిరుచులు ఏరజనోచిత శిక్షావీక్షలవైపు వరవల్లు దొక్కదొడగినవి.

కుమారికలోని విషయవిశేషతా సోశీల్యాలేమి. ఆ నిండుముఖమండలంలో త్రుల్లింతలేనుచున్న మహాజ్వలకాంతి పుంజాలేమి తేజస్వియైన వీష్ణుబాజరావునకెంతో వాత్సల్యతను జిగురింపజేసినవి. ఆ సాందర్య సుమరాసియగు మనూబాయిని వీష్ణు మనఃపూర్వకముగా ఆత్మీయ దుహితనువోలే గారాబుతో దగ్గరకు చేరదీసినాడు. తన తనయులతోబాటు ప్రియనందిని మనూబాయికి వలసిన శిక్షాబుద్ధుల గణపుట కేర్పాటు చేయించాడు. ఆయమ మానసిక ప్రవృత్తుల ననుసరించి తగు శిక్షణ కవకాశం కలుగజేయబడింది.

సమవయస్కులైన నానాసాహేబు పడ్చవీను, రావు సాహేబు, మనూబాయి మువ్వరును అన్యోన్య సాభాత్వ త్వంతో అన్ని రంగాలలోను సమఉజ్జీలుగా అభివృద్ధినందజొచ్చినారు. గుట్టపుస్వారీ, కత్తిసాము, బల్లెపుసాధన, శస్త్రాస్త్రసంధాన కళల్లోను, విద్యాబుద్ధుల్లోను మనూబాయి

అనన్య సామాన్య వైశద్యం అర్జించింది. అశ్వారోహణ కళావైదుష్యంలో ఆమె అగ్రగామి. ఆ వీరకీశోరియొక్క అద్వితీయ శౌర్య ధైర్య సాహసాది సులక్షణాల దిలకించి ఆప్పడప్పడు నానానాహేలు నిశ్చేష్టితుడయ్యేవాడట.

ఒకనాడు: నానానాహేలు రావునాహేలులు గజారోహణోత్సవంలో పాల్గొన్నారట, మనూబాయి కాలవకాళం లభ్యంకాలేదు. ఆమె గజారోహణాత్సకురాలై తండ్రిని అల్లాట పెట్ట నాగిందిట. ఎంత ఓదార్చినను హాళం మాన లేదట. అందులకు మోరోపంతు విసుక్కుని “ఏనుగు నెక్కునంతటి అదృష్టవంతురాలవే!” అన్నాడట సులకనగా. ఆదె ప్పల కాలేత నెమ్మనం కందిపోయింది. స్వాభిమానంతో ఆ గాల “ఒకటేంది బాబా! పది ఏనుగులెక్కునంతటి అదృష్టవంతురాలను” అని జవాబిచ్చి తండ్రి అచ్చెరువందు నట్లు చేసిందట. ఆ అభిమానం ఆ ఉద్బంధ ప్రతిభ, ఆ కీశోర దళరోనే పరిణతినందజాలినది. ఆ కుమారితిలో భవిష్యజ్ఞేవన ప్రభాతంతోటి యవ్వనాంకురాలు పొడసూపినవి. అటువంటి అసాధారణ ప్రజ్ఞాసమన్విత మనోవికాసయగు పుత్రికామణి వివాహసమస్య తీరని ఆవేదనను రెక్కొలుప మోరోపంతు పాపం చింతాకాంతుడై పొక్కిపోయాడు.

ఒకనాడొక జ్యోతిష్కుడు మోరోపంతు గృహాతిథ్యం స్వీకరించివాడు. అతడు మనూబాయి హస్తరేఖల వైచిత్రీకి

సంధిమాశ్చక్రములతో “మహాభాగ్యశాలిని, యీ బిడ్డకు రాజయోగమున్నది. తప్పక మహారాజు కాగలను” అని గొప్పగా చెప్పారనిచినాడు. మోరోపంతున కాబోస్యం విచిత్రంగా తోచింది. ఆయితే కల్లాలితమైయుండిన ఆతని స్వాతంత్ర్య కేసులకో కిందిత్తు ఊరటమూత్రం లభించింది. దైవసంకల్పం అసత్యహతంకదా!

మచూబాయి నవయవ్వనాంగి. అబలయే కాని మత్త కానది. మూనిని యోవాలలామయే కావచ్చు కాని లలనా నతంసం నూచా. ఆ సర్వాంగ సౌందర్యరాశి కీర్తిచంద్రికలు వ్యాపించనున్నవి. గూన్సిరాజ్య ప్రభువు గంగాధరరావు జ్యోతిష్కుని ప్రవచనాల నాలకించి మచూబాయిని పరిణయ మాడ నిశ్చయించుకున్నాడు. ఈ వార్త అందిన వెంటనే మోరోపంతు కన్నులూనందాశ్రుధారల వర్షించాయి.

వైధనోపేతముగా కల్యాణమహోత్సవం జరిగిపోయింది. మచూబాయి మహారాజు స్థాయిలో లక్ష్మీబాయిగా పేర్కొనబడింది. గూన్సిమహారాజు లక్ష్మీబాయి గంగాధరరావు జీవితాన్ని సందనోద్యానంగా మార్చింది. ఆ వీర నారీమతల్లి పనితామతల్లిగా రమణీలలామగా భాసిల్లింది. ఆ సవోధ జీవితస్రవంతినిలో ఒక మహాదృశ్యం వసంత మధుగీతాలాపనంతో సాంసారిక వర్తనల సర్తనంకీల్కొపింది.

లేనవి. దాదాపుత్ర వియోగ క్షేణానలబ్ధులతో సతమత మగుచున్న గంగాధరరావున కాజెంగ మఠింత నోగాన్ని రెచ్చగొట్టెనది. తన అవసరకాలం అనతిదూరంలో ఉన్నట్లు గ్రహించి ప్రభువు గంగాధరరావు మఠిల బ్రిటిషు పాలకులకు వినతిపత్రాన్ని అందజేసుకున్నాడు. దత్తతనకు అమోదించ మని, అంగారరావునకు ఖూన్సి పుహంగను కట్టబెట్టమని వియభూత్వకంగా పేర్కొన్నావావిష్కరికలో.

క్రీ. ప. 1852 సం. నవంబరు 21 న తారీఖున ఖూన్సిప్రజలను, మహారాజు లక్ష్మీబాయిని, దురంతి ముస్సహ దుఖసముద్రంలో ముంచి ప్రభువు గంగాధరరావు స్వర్గస్థుడై నాడు. సీమంతిశిమశి లక్ష్మీబాయి అనతికాలంలోనే తన శాశ్వతస్వసంపదలకు తిలాంజలు లిచ్చివేసింది. హృదయ విదారక వైశిష్ట్యాన్ని దలదాల్చిన ఆ నా క్షీమ తల్లిలో ని దివ్యానుభూతులన్నియు నిద్రాణమైపోయినవి. ఆ యమ వైరన్యాన్ని గోల్పోయి జీవశ్చనంగా పరిన ద్రితమైపోయింది. రాజ్య కార్యకలాపములన్నియు అత్యంత బాగహుకతతో మోరోపంతు చక్కబెట్టుకోవలసివచ్చింది.

హఠాత్తుగా, దత్తతస్వీకరణోత్సవాన్ని సమక్షంలో చేకూరులా నడిపించిన పాలిటికల్ ఏజంటు ఎల్లీసుదొర ఖూన్సి రాజ్య కోశాగారానికి బ్రిటిషు సీలువేశాడు. అంగ్లేయ సేనలను దుర్గంలోనికి ప్రవేశబెట్టి గోల్లపై అంగ్లేయ పతాకాన్ని

ఎగురవేశాడు. రాజ్యాన్ని రద్దుచేశాం. మహారాణి లక్ష్మీబాయికి బ్రతికినంతకాలం జీవనభృతిగా దు 5000 లు ఇవ్వబడుతుంది అని ప్రకటనచేశాడు, బ్రిటిషు బాని కూటనీతితో పరిచయంగల ఏ వ్యక్తీ యీ వార్తకు ఖిన్నుడుకాడు. మహము మహారాణి రాజ్యాన్ని గోల్పోయినా నిశ్చింతతతో రాచనగరు ప్రవేశించింది. బ్రిటిషు ఏజంటు గంగాధరరావు గారి సొంతసంపదలయిన ఆరు లక్షల రూపాయల విలువగల అమూల్యభరణాలను దత్తపుత్రునికందజేశాడు. దత్త తన యునిగా అంగీకరించి పితృచరాస్తులందజేసిన యీ దుర్మార్గులు స్థిరాస్తియగు సంస్థానాన్ని ఏల రద్దుచేయవలసినవచ్చిందనే మనస్తాపం ఆమె కొక్కిలైత సంచలనం పురికొల్పింది. కాని యిది అదనుకాదు. మించిన కార్యం శౌర్యసమ్మతం కాదు. వినమ్రభావంలో నందనుని శ్రేయస్సును మనస్సున ఉంచుకొని ఆంగ్లేయ ప్రభుత్వానికెన్నో విజ్ఞాపనలందజేసుకోజొచ్చింది. అవి అరణ్యోద్యమైపోయినవి.

మహారాణి లక్ష్మీబాయి సర్వస్వం దైవపరంచేసి హైందవ సతీరత్నాలననుసరించి పూజాపునస్కారాలతో దైవికచింతనలతో పురాణకాలక్షేపాలతో కాలం బుచ్చుకోదొడగింది. శాంతముద్రదాల్చింది. కాని దైవేచ్ఛ వేరుకదా! భవిష్యత్తులో భయంకర మహారణాంగణంలో కాలభైరవిలా విజృంభించి శాత్రవగాత్రాలదొడుగు వేడి నెత్తుటి జొత్తుల

యధేచ్ఛగా జలకాలాను వాడి కరనాలాన్ని, యీ పూజా
 ద్రవ్యాల పుష్ప పరిధళాలతో సమార్చనంచేయు కరతలమే
 గ్రహించవలసియున్నదికదా! మహిషాసురమర్ధనం నిమిత్తం
 మహా దుర్గ మూర్తీభవించవలసిందే. అన్యులకది అనాధ్య
 క్రతువు.

పోరాటం ప్రథమ ఘట్టం

దేశవ్యాప్తంగా నిశ్చితమైన గడువుకుంటే ముందుగా క్రీ. శ. 1857 మే 10 వ తారీఖుననే విప్లవం బ్రథమైపోయింది. మీరటులోని న్యాయతంత్ర్యపిపాసువులు బ్రిటిషు పైనికోవ్వోగు లొనర్చిన ఘోర దౌర్జన్య హత్యాకాండను సహించలేక కోపోద్రిక్తులై ఆ దుర్మార్గులను తుదముట్టించాడు. పండికొవ్వ ఆవుకొవ్వ తూటాలకు అతికించు సందర్భంలో వ్యతిరేకించిన భారత పైనికులపై జరిగిన ఆ దురాగతాన్ని ఆదినుండి అండ్లయ జాతిపై పాముపగ బెట్టుకొనియుండినసిపా యిమంగళ పాండే కానాడు హృదయం తగులబడిపోయింది. ఆతని ఆక్రోశం అవధుల దాటిపోయింది. శ్వేతముఖుల దురహంభావంతో గూడిన నిర్దాక్షిణ్యం తిరస్కారవైఖరి దుస్సహమైపోయింది. ప్రతీకార దవానలం ప్రజ్వరిల్లడంతోటి వీరావేశంతో తన తుపాకీని దట్టించి సింహగర్జనం చేశాడు. “సోదర సిపాయీ లారా! ఉరకండి. ఆలస్యం ఎంతమాత్రం పనికిరాదు. ఈ దుర్మార్గుల దుమ్ముచేసేస్తాం. తగిన శాస్తిచేసి హైంద్ వావనిలో నిలువ నీడలేకుండా జేసేస్తాం. తుపాకుల దట్టించండి. దొరలను కాల్చేస్తాం” అనే గంభీర కంఠారావం

పెరేడు మైదానంలో ప్రతిష్ఠించింది. భారత సిపాయీల గుండెల్లో కలియజేసినట్లయింది.

యోధమూర్తి మంగళపాండే పెరేడు మైదానంలో ముందంజ వేసి సార్వజనుమేజరు హాగ్స్ దొరపై ప్రేల్పినాడు. హాగ్స్ సేనాని కళేబరం మట్టిలోగూలి పొర్లాడదొడగింది. ఆ ఘోరదృశ్యాన్ని అవలోకిస్తూఉండిన బ్రిటిష్ రెజిమెంటు గార్డొర కన్నుల నిప్పులురాల రివాల్యూర్ పైకెత్తి తన ఆశ్వాన్ని ఉద్రేకంతో ముందుకు కుప్పించాడు. ఉత్తర ఊణం లోనే గార్డొర శవం కుప్పయి పెరేడుమైదానంలో దూళిలో గలిసిపోయింది. సేనావారంలో కలబలం చెలరేగింది. తెల్ల సోల్జర్లు భగ్గున మండిపోయినారు. మంగళపాండే ప్రక్కనున్న బ్రిటిష్ సైనికుడు ప్రక్కవాటున పాండే కుత్తుక నుత్తరించ దీర్ఘకరవాలం చివాలున లాగినాడు. కాని మరుఊణంలోనే ఆ తెల్లవాని శిరస్సు మొంచెంచుండి ఎగిరిపోయింది,

కర్నల్ వీలర్ దొర మేఘగర్జనంతో రెజిమెంటు నుద్దేశించి “ఆ ద్రోహిని బంధించండి.” అని ఆజ్ఞాపించాడు. కాని ఆ పెరేడు మైదానంలో భారత సిపాయీలేకాదు తెల్ల సోల్జర్లు వైతం ఆ ఆర్డరును ఖాతరుచేయలేకపోయారు. సైనికులు తన ఆజ్ఞను ప్రతిఘటించడంతోటి వీలరు సేనానికి చలు వలుగ్రమ్మిపోయి. తన గుట్టండెక్కలకు బుద్ధిచెప్పి శిబిరానికి

పారిపోయినాడు. ఈ ప్రతీకార చర్యల కణచివేయటకు బ్రిటిషు సేనానులు కైకొనుసంతలో ఎదురుదాడులు చెలరేగి పోయినవి. భారత సేనలు క్రమంబ్ధంగా పోరాట సాగించడం జరిగింది. అనధికీ ధర్మైశ్వరిలకు ముందుగానే చెలరేగిన విప్లవ యుగసూచకము ఏలాగో త్వరితగతి పొక్కిపోయింది. మిరాటరులో ప్రారంభమై ఖిల్దీ, లక్నో, కాన్పూరు, కాశీ, అలహాబాద్, అగ్రా, అయోధ్య, అలీఘర్, పాట్నా, ఝాన్సి, నరీరాబాద్, ధనాపూర్, బరేilly, సిరొజ్ పూరు, పహాజ పూర్, మొదలైన ప్రాంతాల్లోని పటాలాలు తిరుగు శాసించేసినవి. యుద్ధబాటలు వెల్లువికిపోయినవి. తెల్లసిపాయిలనధ నిరాటంకంగా సాగిపోజొచ్చింది. ఖిల్దీలో మొగలు పాదుషా బహదూర్ షా స్వయంగా సేనానాయకత్వం చేపట్టి నాడు. ఆ విప్లవ సంగ్రామ కోలాహలం తెల్లబాటికి భీతాన హంగా పరిణమించింది.

కాన్పూరులో జూన్ 4-వ తారీఖున సిపాయిల తిరుగుదొడు ప్రళయంకరంగా చెలరేగింది. నానాసాహెబు పక్షపాతి స్థావరం అది. భారత పటాలాలన్ని పరిపూర్ణంగా స్వతంత్ర సేనలుగా మారినవి. కాన్పూరులో బ్రిటిషు రెజిమెంటు అధినేత జనరల్ వీలరు సేనాని విప్లవ సేనలకు దానా హమ్మన్నాడు. భారతీయ క్రాంతి నాయకులు దయార్ద్ర హృదయులయి నిరాయుధులై గంగానదినిదాటి పారిపోడని

తెల్లపటాలానికి అనుమతినిచ్చారు. నిరాయుధులయి బ్రిటిష్ సోల్దార్లందరు తమ కుటుంబాలతో గంగానదిలో పడవలపై దాటదొడగినారు.

ఇంతలో విడుగునంటి వార్త నాగపూరు స్వాతంత్ర్య సేనల కంఠినది. కాశీలో జనరల్ సేలుసేనాని క్రాంతిదళాల విశ్వేషంగా చిత్రవిధచేళాడని, నాదాపు 5000 మంది విప్లవ సిపాయీలదళం నాశనమైనదని క్రూరాతిక్రూరుడైన సేలు కిరా తకుడు తిరుగుబాటుదార్లకు మద్దత్తునిచ్చారనే అనుమానంతో ఉన్నత కుయింబీళ్ల మూఁమర్యాదలనూడా గణించుటలేదనియు వారిగావీనగుం పీనుగునెంటలతో పచ్చినెత్తురు ప్రవాహాలతో కళంకితమై పోవుచున్నదని నగరం సేలు సేనాని కార్పణ్యంతో నిర్మానుష్యం అయిపోయిందని తెలియ వచ్చింది.

ఆ యుద్ధంతం చెప్తలక్షగానే కాన్పూరులోని విప్లవ పైన్యాలు ఉద్రేకోన్మాదంతో భీభత్సమూర్తులై పోయారు. గంగానది దాటుతున్న తెల్లజాతి సిపాయీలపై విరుచుక పడ్డారు. ఇక చెప్పనడేమున్నది ప్రతీకార తుట్టిపాసతో మానవత్వాన్ని గోల్పోయియున్న హైందవ పైనికులు విచ్చలవిడిగా మారణహోమం జరిపించారు. గంగామతల్లి అంతః కరణం పీనుగులతో వికలాంగములతో దుధిర కాంతులతో

అమంగళకరంగా ప్రత్యక్షమైంది. అది ఘోరకృత్యమే. భారతదాత గర్వించదగినదే!

ఉన్నట్టుండి ఝాన్సీ కోటలోని భారత సిపాయిలు హవల్దారు గురుబక్ సింగు నాయకత్వాన ఎదుర్కొన్నారు. వెంటనే కోటలోని ధనాగారాన్ని ఆయుధాగారాన్ని ఆక్రమించుకొన్నారు. ఆ కోటలో అధిపత్యం వహించియుండిన బ్రిటిషు సేనానాయకులు కెప్టెన్ డన్లప్ దొర, కైలర్ దొరలు నిలువునా తుపాకిగుండలతో ప్రేల్చివేయబడ్డారు. అచ్చటనే తలదాచుకొనియుండిన ఆంగ్లేయోద్యోగులు, సోల్దాను నిర్దాక్షిణ్యంగా చిత్రవధలపాలయ్యారు. రెచ్చిపోయిన పర్కా సిపాయిల ఆగ్రహానికి గురియై బిడ్డలు పాపలు స్త్రీలతోనూ తెల్లజాతివారు హత్యగావించబడ్డారు.

వానప్రస్థాశ్రమంలో తల్లినయై ధర్మచింతనాయత్రి చిత్తయైయున్న మహారాణి కోటలోని ఆంగ్లేయుల దురవస్థకు దురపిల్లినది. తానెంతమాత్రం ఆ ఘోరకర్మను హర్షించిందికాదు. విస్తవయోధయూధాన్ని శ్లాఘించదలపెట్టలేదు. ఉదాసీనముద్ర వహించింది.

ఈ వార్త లండనుతోట ఆంగ్లేయ పటాలాలు పెద్ద యెత్తున ఝాన్సీ రాజధానిపై దాడిచేసినవి. నిరపరాధులైన ఝాన్సీ నగరవాసులపై దౌర్జన్యం కిరాతకత్వం ప్రతీకార

దీక్షతో సాధనములను మహాదాని సహించలేకపోయింది. అమాయకులైన వైద్యులను సరకదాతలను పాజ్ఞేయులను నాశనముచేసిన వ్యూహాలను వీధులలోని వేలూడి కాల్చి చంపడం, కేవలం నాల్గవేలలో నిరున్నతాలైన యుంగీన లక్ష్యాలు ఉట్టాన్ని తల్లిగీల్లచేసిరి. ఆ ప్రళాంత దేహంలో గుణముల చేకూర్చింది. నా బాంధిలో ప్రాణాలుండిగానేనా నా ప్రజలపై యా దైవాచీకనిర్యలు. అతం విశాల చర్యల ప్రాణాలలో విస్ఫులింగాలు దుష్టించాయి. స్వకర్మ విర్వహణ విధుక్తకర్మగా అక్షతాగీని రణక్షేత్రం ఆహ్వానించింది. ఆ లోకోత్తరమహిమలో సుఖప్తివతలో స్తంభించి యుంగీన స్వాతంత్ర్యులను సుఖములో తారస్థాయివందు చేసింది. మహాపాదం ఆ తనుర్కాగంలో నావిర్భవించింది. అమో మానవల్యాబోద్యోగ ప్రతినిధి. ఆ విద్యుత్తటిల్లతా సమగాత్రి జాగృతవనినది. నే నాదుదానినేకావచ్చు కాని భారతి నాకీరక్తంలోని శౌర్యప్రతాపాన్ని రుచిచూపించి అండ్లయులకు గుణపాకం బోధపరుస్తాను అని దీక్షబూనింది. ఉగ్రస్వరూపిణీ దుగ్ధాదేవిలా కత్తిదూసింది. అదుపాజ్ఞల్లో నిలువరించడానికే మించిపోయి ఉద్రిక్తులైయున్న భారత పటాలములకు నాయకత్వంవహించి మహాప్రయాసతో సేనా నివహములో క్రమశిక్షణ రూపొందించినది. అండ్లయ పైని కుల అమానుషిక చర్యలనడికట్టి భీకర సంగ్రామం విజృంభింప జేసింది, అండ్లయ పటాలం చిత్తయిపోయింది, స్వాతంత్ర్య

పోరు కలసిలో - విరమాత

“హత్యో హా హత్యో హత్యో హత్యో”

జక్కావా హత్యో హత్యో హత్యో హత్యో”

—భక్తకవి.

శ్రీశ్రీ మొగలుబాదుషా

అహమీర్ షా

ప్రతివారి స్వాతింత్ర్యము కావలెనో
అంతఃపురమున దేగమే జీనతమహలున్ను తానున్ను
నీరవిమలము నల్లిన యోధశిఖామణి.

పీఠల తీవ్ర ప్రతాపాన్ని కెదుట ఆ తెల్ల బలాలు తిడుగుముఖం పెట్టినాయి. అమావాస్యతాల్లో విప్లవ మమారాన్ని చెచ్చు గొట్టి నాయకత్వం వహించిన మహావీరుల అసన్యసామాన్య సంకులసమరం ఆగ్నేయుల గుండెల్లో బండ్లలాగించాయి.

ఉత్తర భారతంలో విప్లవం ప్రళయస్వరూపం దాల్చింది. స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ మహాసేనాని నానాపక్షపీను నెదుర్కొన్న ఇంగ్లీషు సేనాసమూహాలు మారణఘోమానికి ఆహుతికావించబడ్డాయి. ఖిల్జీ మొగలాయి ఖాదుషా బహు దూర్వా ప్రదర్శించిన అత్యంతాద్భుత నాహసాలు తెల్లమొ గాలలోని జీవకళలను హరించగలిగాయి. మొగల్ నామ్రాజ్య బేగం జీవత్ మహల్ కదనరంగంలో పీఠవిహారం సల్పి అసమానగౌరవం సముపార్జించినది. మహిళాలోకానికే వన్నెగూర్చింది. శూరకెళామణి అజముల్లాఖానుని మొక్క వోని తూత్రం లక్ష్యం తప్పనిగుడి బ్రిటిషు సేనానుల హృద యాలలో మృత్యుకీతి రగిల్చింది. మాల్వీ అహమ్మదుషా హిందూ ముస్లిం సమైక్యత కేడుగడగా తన రాజనీతి చాతు ర్యంతో అశక్తులలోపై తం అనంత సాహసాన్ని ఉద్దీపింపజేసి పోరాటాన్ని ముమ్మరం జేయగలిగినాడు. అమరసింహుడు సార్థకనామధేయుడై సమరసింహుడుగా తన శౌర్యాన్ని కెందరినో ఆంగ్లేయయోధుల బలిపెట్టి బ్రిటిషు పటాలాలను పటాపంచలుచేశాడు. తన ధాటిని నిల్వరించగల దొమ్మలు లేకుండా అసమానుడై విజృంభించాడు. అది మానవాతీత సంగ్రామ వైదుష్యం కుదుక్షేత్ర తూత్త్రలీల.

అసమాన ప్రియసీతివర్తనము ప్రాణాంతంబునందుకొ మరీ
మమగ్రాహ్య ముడుపుయాచన మగుంత్రార్థనాభావముల్
వ్యసనావాప్తివి ధైర్యముకొ బుధజనాత్మ్యంతానుకూలత్వ మీ
యసిధారావ్రతచర్య యొప్పుడు మహార్యశ్రేణికికొ చెల్పెనో!

—భర్తృహరి

జగదీశపురం

బీజాపూర్వాష్టమిలో జగదీశపురం ఒక చిన్న సంస్థానం.
సంస్థానాధీశ్వరుడు శతవృద్ధు రాగా కుమరసింహుడు ఎను
బది వత్సరాలుగల అచీరపురుషుని జీవిత ముద్బుతగాధ.
దేశభక్తి, ప్రజామరత్తి, అత్యశక్తి, అకుంతిత సేవాసక్తి,
రణరంగ వీరవిహారకీర్తి అద్వితీయం అనుపమానం. పాత
విశ్రుతఖ్యాతి. ధైర్య సామర్థ్యాలతో గూడిన అమూల్య
దేశభక్తిమెచ్చి దీర్ఘిపాదుషా 'రాగా' బిరుదు ప్రదానంతో
ఆ రసపుత్రయోధుని సత్కరించాడు. స్వతంత్ర్యమే జీవిత
పరమావధిగా మనలు రాగాకు బ్రిటిషు రాజరికం ప్రమాద
భూయిష్టంగా వార్ధక్యంలో తీరని ఆవేదన కూర్చుదొడగింది.

దశహాసీప్రభుని కుటిల తంత్రాంగంద్వారా భారతా
వనిలోని సామంతరాజ్యాల వనేకాన్ని రూపుమాపడం బ్రిటిషు
దురాక్రమణ యధేచ్ఛగా సాగిపోవడం రాగా పసిగట్టి
వేశాడు. అచిర కాలంలోనే పరాధీనత ప్రాముఖ్యోహతున్న
దినే భీతి అంకురించింది. పారతంత్ర్యానికి మూలకందాలైవ

తాసనాల నాకలించుకున్నాడు. తాని కార్యపాదనాతంత్ర పరిజ్ఞాన దక్కుడైన తాను తగిన తరుణాన్ని నిరీక్షించ దొడగినాడు. బాడ్డు బెంటింగు హయాంలో జైల్లదొరల దుండుడుకుతనం హద్దుమీరిపోయింది. రాజ్య దురాక్రమణా కాంక్ష అనధుల దాటడంతో భారతి వసుంధరలో విప్లవం చెలరేగింది. అవార్తలందినవోలేదో వృద్ధాప్యంలో కలక బారియుండిన ఆ నెత్తురుగూడా త్రాగిపోయింది. కెప్టెన్ టయిల్ సేనాని రాణా కుమరసింహుని అంతర్యాన్ని అవగాహనం చేసుకున్నాడు. దీర్ఘపోరాటాలతో కరుడుగట్టియున్న ఆ వృద్ధ కేసరిని స్నేహమార్గంలో బంధీకృతుని చేయడం శ్రేయస్కరమనే సంకల్పంతో మాయోపాయాన్ని రచించాడు. పాట్నానగరంనుండి ఆదరాభిమానాలుట్టిపడు నట్లు “వయోవృద్ధులైన తమరు ఇంచుక సడలిన దేహ రోగ్యంతో రాజ్యపరిపాలనా భారం వహించడం వలన ఆకాంత చిత్తులైయున్నారు. ఈ మందువేసవిలో కొద్దికాలం నాసాన్నిధ్యంలో ఆతిథ్యమందుకొనుచు విశ్రాంతి చేకొన ప్రార్థిస్తున్నా” నను విషపూరిత మధురవాక్యాలనుల్లేఖించి లేఖనంపించినాడు.

మహారాణా కుమరసింహుడు అసాధారణ రాజనీతి కోవిదుడు. కుటిల కుట్రల పన్నుగడల మూలకంబా లెరిగిన మేధానిధి. టయిల్ దొర హృదయాభిమతాన్ని గ్రహించి

ప్రతిక్రియచేయ నుండినాడు. కుట్రకు ప్రతికుట్రగా ప్రత్యుత్తర పత్రిక సవిషయంగా అందజేసుకున్నాడు. పాపం టయిల్‌దొర జిత్తులు పారినయితే కాదు. అతని యుక్తిని తలదన్నినట్లు జరిగినది.

నాడే మహారాజా కుమరసింహుడు బ్రిటిష్ అనే భారత ధరిత్రనుండి నిశ్చేమంగా తడిమివేయగలిగిననాడే భారతీయులు స్వాతంత్ర్యలక్ష్మిని లక్ష్మించగలుగు సుముహూర్తం లభ్యపడు తుంది. అని నొక్కి చెప్పివేశాడు. అనుభవ పూర్వకంగా పరిశీలన కుమరసింహుని నిర్వచనం—యితీవల భారతబాతిపిత మహారాజాగారి 'క్విట్ ఇండియా' (తొలగిపోండి) అనే ఉద్యమాన్ని లేవదీసి సఫలీకృత మనోరథుడైన తదుపరి ఋజువు కావించబడింది. మహాపురుషుల భవిష్యద్వాణి వృధాకాదు.

టయిల్ సేనాని దేశంలో విప్లవదుమారం విలయ తాండవంతో బహుళ స్వరూపందాల్చడం గమనించి ఈరస పుత్ర వృద్ధహింస, ఆ ప్రళయంకర మహాయజ్ఞ గుండంలో తప్పక భాగస్వామి కాగలడనే దీర్ఘ సంకోశంతో అతి బాగా యాకత పహించి వేగన్నులపొంచియున్నాడు, రాజా గడి చేరిన మేటిజోడు. అనవసరంగా బ్రిటిష్ శాసకులు తన స్థానం విషయంలో తోకక గలిగించుకోవడం మహారాజాకు అత్యంత లజ్జాకరంగాను బాధాకరంగాను తోచినది. ఆర్య

భూమిలో బ్రిటిషుజాతి నిరంకుశంగా దురాక్రమణల జరుపగల గడిం క్షత్రియ లేదం కంటుపోయిగదా అని వాపోయినాడు. ప్రతికార దవానలం వారిలో భగ భగ మండిపోయినది. శ్వేతజాతి దురహంకారానికి బుద్ధి చెప్పవలెననే ముప్పిరి యోచనల్లో బ్రాహ్మధ్యంత్రాగిపోయింది.

తనది చిన్న సేనయేకావచ్చు కాని ఆసిపాయీల లోని ప్రభుభక్తి జన్మభూమికై ప్రాణాలర్పించగల అతి సాహసం నిజంగా అనన్యసామాన్యం. వారిలో ఒక్కొక్కరే ఒక్క దళానికి దీటుకాదగిన శౌర్యప్రతాపజ్జ్వల త్యాగ మూర్తులు. నేనిక సహించి ఉడుకొనుట అప్రస్తుతం స్వాతంత్ర్యధ్వజాలోహణం బరపాలి. ఈ మహోద్యమంలో సతమతమాయున్నాడు.

ఇంతలో 'దా నా పూ రు' పరీటన్ లలోని మూడు భారత పటాలములు విప్లవ సందేశాన్ననుసరించి మాతృ దేశ విముక్తికై తిరుగుబాటుచేసినవి, సర్వ స్వాతంత్ర్యంతో అవి విచ్చలవిడిగా జగదీశపురం సమీపించినవి, మహారాణా కావర్తమాన ముందినది. మహారాణా ఆ విప్లవ సిపాయీ రెజిమెంట్లను గౌరవ పురస్కరంగా సమాదరించి దేశభక్తి భరితమైన ఆ హృదయాల సంకల్పప్రిపరిచాడు. ఆ పటాల ముల నాయకుల కోరికపై రాణా నాయకత్వం వహించాడు. తన చిరకాల వాంఛితం నేడు ఆయాచితంగా దైవనియో

గంతో ఒనసూచడంతో ఆ రసపుత్ర వృద్ధపంచాననం దిక్కులు ప్రతిభవించేట్టు సింహగర్జనంచేశాడు.

అదే సుముహూర్తంగా జగదీశపుర సంస్థానాధిపతి విష్ణవసేనల సర్వ జైన్యాధిపత్యం మాదలవహించి బ్రిటిషు పబాలాలపైకి కవిశాడు. పొలితాకిడిగా మాహాబాదుజిల్లా ముఖ్యపట్టణం 'ఆరా' కోటపై ముట్టడించాడు. కోటలోని శిక్కు పబాలాన్ని విష్ణవ సేనలలో చేరవలసిందిగా ఆహ్వానించినాడు. ఆశలు జూపెట్టినాడు. కాని ఆ ప్రబుద్ధులు అంగ్లేయుల మాయలోదగుల్కొని తిరస్కరించారు. అప్పుడు విధిలేక భారత పబాలంపై నగూడా దాడి జరుపవలసి వచ్చింది. మహారాణా విష్ణవం వార్తలందగానే కెప్టన్ డబ్బరు సేనాని పెద్ద సేనతోవచ్చి ఆరాచేరుకున్నాడు. విష్ణవ సేనాసమూహంపైకి ఎత్తివచ్చుచున్న డబ్బరు సేనాని వర్తమానం అందినవెంటనే కుమరసింహ సేనాని విష్ణవసేనలలోని పెద్దలతో వితర్కించాడు. యుద్ధవ్యూహ రచనలలో ముక్కాకలుదీరిన ఆ వృద్ధవీరుని హృదంతరంలో హైందవ ధర్మజ్యోతి ఛత్రపతి శివాజిమహారాజ్ ప్రత్యక్షమైనాడు. గోరిల్లారణితి రాగామేధస్సులో ప్రతిఫలించింది. యోధులకు నచ్చులకి ముట్టడి తీరుల మార్పుచేశాడు. గోరిల్లావిధానాన్ని అయత్నపరిచాడు.

దురహంకారమూర్తి కెప్టన్ డన్నరు సేనాని ఆ దుర్గాన్ని సమీపించునప్పటి కచ్చట స్వాతంత్ర్యసేనల పతాకనిమిచిందికాదు. తిరుగుబాటుదారులు పిరికిబారి పాటిపోయారనే ధీమాతో పరాకుతో, అపహాస్యాలతో తూలనాడినాడు. ఇంతలో సూర్యాస్తమయం కావడం మెలమెల్లగా నలుముఖాలు ఆంధకార బంధురంకావడంతో హఠాత్తుగా తుపాకి గుండ్లవర్షం డన్నరు సేనాని రెజిమెంటుపై ప్రారంభమైంది. ఏమటుపాటులోనున్న ఆంగ్లేయ పైనికులు కాదుచీకటిలో చెల్లాచెదలైనారు వంగలాది సోల్బర్లు తుపాకిగుండ్లకు బలియై యమసదనానికి అరిగాపులైనారు, ఆ కాదుచీకటి తెరలలో విభ్రాంతులైన బ్రిటిషు పటాలంలోని సిపాయిలు ఒండొరులపై తుపాకుల ప్రేల్పుకోజొచ్చినారు. కోటనానుకోనియున్న మహావృక్షాల కొమ్మలపై నుండి తుపాకిగుండ్లవర్షం కురిపించుచున్న రాణా గోరిల్లాదళాలుమాత్రం చెక్కుచెదరినాయి కావు. ఎక్కడివారక్కడబడి రెజిమెంటు పూర్ణాహుతి అయిపోయింది. దురభిమానపూరితుడైన డన్నరు సేనానిగూడా ఆ ఘోరకలని కెఱిగినాడు. తూరుపు తెల్లవారునప్పటికి రాణా పైనికులు 'ఆరాదుర్గాన్ని' కైవశం చేసుకోగలిగినారు.

ఆదుర్గ రక్షణలో ఆంగ్లేయ పటాలం తుడిచివేయబడ్డదనే దుర్వార్త నాల్గువైపులా పొక్కిపోయింది. మేజరు ఆయ్యర్ కమాండర్ తోకతొక్కిన తాచులా క్రొత్త

రెజిమెంటు నెంటుబెట్టకొని భయంకర దాడి వైనాతీచేశాడు. మహారాణా ఆ సేనలరాక ఏక్షించినవెంటనే ఎదురుముట్టజేచేశాడు. ఉభయ సేనావాహినులు తలపడినాయి. ఇరువారు గుల వీరనికాయానికి తమ సంగ్రామ వైపుగ్యాన్ని తీవ్రతరంచేయడానికి అదనుచిక్కింది ముఖముఖ ద్వందయుద్ధం చెలరేగిపోయింది. కరువృద్ధునిపోల్కి కుమరసింహు డియ్యదగ్రమూర్తియై పగతుర అర్తనాదాలమధ్య దీర్ఘనిద్ర జెందునట్లు వైరవిహారంతో నురుమాడిజొచ్చినాడు. ప్రతి స్వాతంత్ర్యసిపాయి ప్రిగాలాడ్డి చావోబ్రెగోతో తేల్చుకొను తమకంతో విజృంభించి పోరులోని సాగు దుచిచూపించుతున్నాడు. మృత్యువే ముగ్ధున్నట్లు ఆయ్యరుసేనాని గుండె లావళించాయి. అతడి ఆయువు గట్టిదై నందున నేమో ఇంతలో మరతుపాకల బ్రిటిష్ రెజిమెంటాకటి ఆయ్యరు సేనానికి బాసటగా లోడ్పడింది.

అంగ్ల సేనా వాహినులనంతంగా వృద్ధికావడం గమనించిన సేనాని కుమరసింహ వృధాగా విప్లవసేనలు పెనగులాడి అమృత ధారపోయడం పనికిమాలిన సేతగా పేర్కొన్నాడు. ఆరాముట్టడినుండి విరమించుకొని జన్మభూమి దీశపురంవైపు పయనించాడు.

మహారాణా కుమరసింహునిపై పగదీర్చుకొనే కక్షతో ఓక్కుమృడిగా ఫరంగీ సేనానాయకులు అసంఖ్యాకమైన రెజి

మొట్టలో జగదీశపురంపైకి దండెత్తినాడు. శత్రుమూకల తాకిడి కంతమాత్రం కలతపడకుండా ఏకధాటిగా ఎదుర్కొన్నాడు. పోరుపోరుమై బీభత్స ఆర్తనాదాలతో గుండ్ల ప్రేలుళ్ల భయదారావాలతో పట్టపగలు కాదుపోగల కటికి చీకట్లలో ఆభండిన తోడి ప్రచండరూపందాల్పించి. వయో నృధ్దుడైన మహారాణా శత్రు భయంకర కాళమూర్తియై అన్నిరంగాలలో తానై విజృంభించి తెల్ల మొగాల కుత్తుక లుత్తరించుకొంటూ పోయాడు. శ్రాంతియోధు లకేయ్యలై విజయ నినాదాలంబరపథాన ప్రతిధ్వనులైన 'గోరొంకోమాగో' అంటూ కదనోన్మాదంతో ఉన్మీనులయిపోయాడు. త్యాగ లక్ష్మీకానాడు జగదీశపురాంగణంలో మహోత్సవం జరిగి దన్నమాట. స్వాతంత్ర్య పటాలములు పరిమితములే. కాని బ్రిటిషుసేనలు నాల్గుదిక్కులనుండి పిక్కటిల్లుచుండినయి. ఎంతకాలం పోరాటం!

పోరు కలనిలో నిజాయితీపరులై ప్రాణాలర్పించుట కంటే ఈవిషమతరుణంలో ప్రాణాల రక్షించుకొని స్వాతంత్ర్య సంగ్రామ జ్వాలల కండగా నిలువబడడం దేశానికత్యవసరం కదా అనే అంతిమ సిద్ధాంతానికి బద్ధుడై రాణా కుమార సింహుడు క్రీ. శ. 1857 ఆగష్టు 14 తారీఖున బన్నఫానాన్ని శత్రుపరంజేసి మరలినాడు.

శేషించిన వీరయోధులతో సమీపరణ్యుల్లో కేంద్రం సృష్టించుకున్నాడు. తెల్ల పటాలాలపై గోరిల్లా యుద్ధదాడుల

ప్రారంభించాడు. ఆంగ్లేయజాతిని ఏరిఏరి కుత్తుకలు త్తరించడం వారి ఆహారపదార్థాల కొళ్ళగొట్టడం తచేకదీతుతో సాగించాడు. బ్రిటిషువారికి సింహస్వప్నంగా పరిణమించాడు. వారి నిద్రాక అసాధ్యసమస్యగా వేధించింది. ఆ దుర్గమారణ్యంలోని మార్గాలు అపరిచితుల కగమ్యగోచరం. వారిని వెన్నాడివ బ్రిటిషు సోల్దరులు ఆ భీకరాడవుల్లో చెట్టుకొకరు పుట్టకొకరుగా అకలిదప్పలతో మాడిచచ్చారు. ఆ ఉద్రేక్త వృద్ధశ్రీమని దుదముట్టించు ప్రయత్నంలో నాడు తెల్లదొరలు పూర్తిగా విఫలమయ్యారు. విశేష సప్తాన్ని పొందినారే కాని కుమరసింగుని దండయాత్ర లరికట్టలేకపోయారు.

జగదీశపురాన్ని చేజిక్కించుకున్న కంపెనీ పాలకుల ప్రక్కలో బల్లెంగా మరల మహారాజా తయారైనాడు. సమీపారణ్యంలో చాలాకాలంనుండి పాడువడి దుర్గమంగా ఉన్న “అతవేరియా” దుర్గాన్ని ఆవాసయోగ్యంగా మరమ్మతు చేసుకుని కుమరసింహుడు స్వాతంత్ర్య యోధ యూధంతో గోరిల్లా చాటుపోటుల రీప్రతరం చేశాడు. తన లక్ష్యసాధనకై భగీరథ ప్రయత్నం తలపెట్టి పూర్తిగా రాత్రించబడ్డనాడు. ఆ కకోరాతఃకరణంలో కరుణకాస్కారంలోపించింది. ఆ సరమారణాకృతికి తెల్లసిపాయాల ఎడలు కండ్లిదిపోయేట్లు ధర్మస మూత్రంతోనే చలువలుగ్రమ్మి చచ్చేవారట.

ఇంగ్లీషు రైజిమెంటుల కఠని యునికి మహా ప్రమాద కరంగా పరిగణిల్లడంతో అతవేరియా దుర్గంపై అతివ్యయ ప్రయాసలతో దాడి ప్రారంభించారు. కాని మహారాణా పేరంటనే దద్దరిల్లే ఆ పటాలాలేమి చేయగలుగుతాయి, కుమరసింహుని సింహగర్జనలు చెవులబడినంతనే ఎక్కడ సిపాయీలక్కడి దూదిపింజాలైపోయారు. పిక్కబలంచూపే ఆపాటుబోతుల వెన్నంటి స్వాతంత్ర్య సేనావాహినులు 'అజంగడ్' వరకు తఱిమి తఱిమి చిత్రవధల పార్జ్జికారట అజంగడ్లో ప్రాణాలు దాచుకున్న తెల్లసిపాయీల నుఱు మాడేందుకు అక్కడి కోటను చుట్టుముట్టినారు విప్లవ సేన లత్యంత ఘోరంతో దలపడ్డాయి. అజంగడు దుర్గం లెఖ లోనిదికావడం మూలాన ఎక్కువకాలం పోరాడవలసి వచ్చింది. ఇంతలో కంపెనీ ఆశ్వీకబలాలు గడరక్షణకు విశేషంగా రప్పించబడ్డాయి. కదనరంగంలో మాచ్చుదయిం చడం పసికట్టిన మహారాణా భవిష్యత్తును మనస్సులో దల పోసి అనవసరకయ్యానికిది అదను కాదనుకొని తక్షణం దాడి విరమించుకున్నాడు. మరల విప్లవసేనలు అతవేరియా చేర డమా ఆ న్య మార్గం త్రొక్కడమా అనే సమస్య ఉదయించింది.

రాణాకుమరసింహుడు తోటి సేనాధిపులతో తర్కిం చాడు. తన మనోభీష్టం ఎరుక పరిచాడు. కాళీ ఘోరంలో

కేంద్రం సృష్టించుకొని కలకత్తాలోని బ్రిటిషు సేనలకు అలహాబాదులోని కెజి మెంటల్లకు గల అవినాభావసంబంధాన్ని విచ్ఛేదం చేయగలిగితే అక్కడ ఉభయపటాలాలు దెబ్బ పంటాయి. అన్యోన్య సహకార సంబంధాల గోల్పోయిన ఆ దళాలను తిరుగుబాటు సేనలు సులభసాధ్యంగా ఎదుర్కొన గలుగుతాయి. ఈ సదవకాశాన్ని మనం వారవిడువరాదు. అనే యాభివమ్మకంతో హుటాహుటినీ విప్లవసేనలు కాశీ నగరంవైపు తరలించబడ్డాయి.

ఆ వ్యూహ మమోఘమైనది. కాని దైవగతి ప్రతి కూలించినది. ఈ రహస్యం బట్టబయలై నది. వారణాసీ నగరంవైపు తరలిన విప్లవదళం ప్రగతి నెదురించదగిన విశ్వ ప్రయత్నాల్లో బ్రిటిషు సేనానులు మేజర్లు కెప్టన్లు కేంద్రీక రింపబడ్డారు. భారీయెత్తున ఆరితేరిన ఘటికలతో చతు ర్ముఖ వ్యూహాలు పన్నబడ్డాయి.

తనగుట్టు రట్టుకావడం బ్రిటిషువారి ఉద్ధృతి మిడితేల డం ఆ చూకీ తీసిన రాగా ఆయోమయావస్థలో మునిగి పోయాడు! తన ఆయోజనాలన్ని బుగ్గిపాల్గొనడం సమకట్టిన యత్నం విఫలంకావడంతో మనస్సు చీకాకెత్తించి. కాని రాగా యమగుండగల ధీరోదాత్తుడు. నిరాశకెడమిచ్చు నంతటి తేటకాదు. బ్రిటిషువారి వాలకంలోని లోతుపాతుల

మనుగడలెరింగిన తాను తన జన్మభూమిని చేరుకోవడం నాటి కర్తవ్యంగా మదించినాడు. తననెట్లయినా తుదముట్టించే దారుణ ప్రయత్నంతో ఎత్తివస్తున్న సేనాధిపతుల కండ్లలో దుమ్ముజల్లి 'గాజీపూరు సమీపంలో గంగానదిని బాటి పోయేందుకు ఏర్పాట్లు కావించుకున్నాడు. జగదీశపురాన్ని స్వాధీనచేసుకొని తర్వాత విప్లవసేనల లక్ష్యాన్ని నిర్వచన దలచుకున్నాడు. మహాసాహసంతో ఆ కత్తెరవ్యూహం నుండి చెక్కు చెదరకుండా విప్లవసేనల వెంటబెట్టుకొని దారి సాగించాడు.

దేశం ఆసాంతం చెలరేపోయిన విప్లవ దుమారం ముద్దమం. అప్పుడప్పుడే వేళ్లుపాతుకొనుచున్న ఆంగ్లేయులకిది గొంతుకోతగా పరిణమించింది. వారిలోనాడు గుజగుజలాడి పోయాడు, ఒండొరుల నిందించుకొనడంకూడా జరిగిపోయిందట. ఇంగ్లాండులోని ప్రభుత్వం కొంచెం విమర్శకదృష్టి బరపింది. ఆగ్లేయ సేనానులు ఎక్కడివారక్కడ విప్లవశక్తుల నెదుర్కొనవలసివచ్చింది. అనేకమంది సేనానులు విప్లవ దావాగ్ని కీలలలో మునిగిపోయారు.

కుమరసింగు తన వీరయోధులతో మరల జగదీశపురం ఆక్రమించేందుకు ప్రయాణమైనాడు. నడికినడిరేయి గుప్త మార్గాన గంగానదిని సమీపించి అవలికి పడమరద్వారా పయనిస్తున్నాడు. ఎవరో దేశద్రోహి యీవిషయం బ్రతిఘ

అధికారుల కందకేశాదు. హతాత్తుగా తెల్లసివాయీలు నదీగర్భంలో ప్రయాణంచేసే పడవలపై తుపాకులతో పిరంగులతో ముట్టడించాడు. నృద్ధవీరుడు కుమరసింగు మణి బంధంపై తుపాకి గుండు దెబ్బతగిలింది. ఆభాగం నుగ్గయిపోయింది.

వీరేశ్వరి రాణా కుమారసింహుడు ఈషన్మూత్రమైనా అదైర్యపడలేదు. గంధరమానసంతో మానముద్రాంకితుడైనాడు. కాని లోలోపల గాఢాంధకారబంధురమైన యీ నిశీధంలో తన పన్నుగడలకీలకం ఎల్లా విరోధిమూకల కందుకూర్చిందా! అనే యాతనమాత్రం ఆ త్యాగమూర్తిని మిక్కిలి దహించదొడగింది. అనుక్షణం రివ్వరువ్వన పైకొను గుండ్రవర్షం గారినండి బయటపడగలిగాడు. మణిబంధం వ్యధదుస్సహంగా తోచింది. చినుడు చిదురై వ్రేలాడుతున్న ఎముకుల నరాలరాపిడి వీడను పైదొలగించుకుకుద్యుక్తుడైనాడు. హతాత్తుగా నడుంపటకాలా వ్రేలాడుచుండిన నిసిత ఖడ్గరాజమును చివాలునలాగి ఒక్కప్రేయన ఆ మలిన హస్తాన్ని ఖండించివేశాడు. రక్తస్రవంతల ఎగజిందే ఆ ఖండితహస్తభాగాన్ని భక్తిపూర్వకంగా గంగానదీమతల్లి గర్భంలోనికి విసరివేయుచు “మారా భాగీరథీ! ఈ అమూల్య పూజాద్రవ్యాన్ని అనందపూర్వకంగా స్వీకరించుముతల్లీ! నీ కుమారుని అంత్యమణివ్యాన్ని చేూయ్యుమున్నూ!” అన్నాడు

అవసర శీరస్సుపై కన్నులు ముగించినాడు. ఆ అమృత దృశ్యాన్ని అవలోకించిన వీరుల నయనగోళాలనుండి అనంద గాష్పములు గడల్కొనివచ్చి. ఆ త్యాగతో ప్రేరణ ప్రస్ఫుటించింది.

తమ ప్రభువు కుమరసింగు పునరాగమనంతో జగదీశ పురంలోని ఆకాలగోపాలం మహాసేనగా మారిపోయాడు. ప్రజావిప్లవం పసికట్టిన ఆంగ్లేయాధికారులు ప్రాణాలరచేతిలో నిడికొని బ్రతుకుడవుడా అని కాలికిబుద్ధిచెప్పాడు. జగదీశపురం కుమరసింగు ఆధీనమైపోయింది. క్రీ. శ. 1858 ఏప్రిలులు 23న తాత్క్షణిక తన సింహాసనాన్ని ద్విగుణీకృతోత్సాహంతో నధిష్ఠించాడు.

జగదీశపురంను విప్లవ సమరసేనాని రాణా కుమర సింహుడు పునరాక్రమణం చేసినవార్త బ్రిటిషు సేనాపతులకు తీరని అప్రతిష్ఠ చేకూర్చింది. జనరల్ లీగ్రాండ్ దొర ఆ అవమానాన్ని సహించలేక గొప్పపటాలంతో జగదీశపురంపైన ముట్టడి చేశాడు. హస్తాన్ని గోల్పోయి పచ్చిగాయంతో బాధపడుతున్న ఆ వ్యర్థ సింహానికి ఎక్కడలేని తెగువ పార్శ్వి వచ్చింది. ఆ శూరాగ్రేసరుని అంతరంగం అగ్నిపర్యతంలా ప్రేలిపోయింది. ప్రళయ కాలదుద్రుని త్రోధాగ్నిలో ప్రళయించిన దక్షాధ్వర విధ్వంసిగా మహోగ్రస్వరూపం దాల్చినాడు. శాశ్రవ సేనావ్యూహంలో హాహాకారాలు నిగి

ముట్టినాయి. అనాటిది పోరాటం కాదు. శత్రుహాసన మృత్యు క్రీడాకలాపంగా మూత్రం ద్యోతకమైనదట. ఆ యధేచ్ఛా సంహారక్రియా విహారంలో ఆ శతవృద్ధుడు మధ్యందిన మార్తాండుకుగా ప్రత్యక్షమైనాడు. రిపుదళాలు విదళితములై పోయినవి. మిగిలినవారందరినీ అరివీరు లరచేత ప్రాణాలిడుకొని బ్రతుకు జీవుడాయని దిక్కుకొక్కరై నాడు. దురభిమాని జనరల్ బ్రిగాండ్ గుర్తుపట్టరాని స్థితిలో కీనుగు పెంటలలో తానొకడైనాడు. రాణా కుమరసింహుని ప్రతాపానికడ్డు లేకుండాపోయినది.

నాటి చరిత్రలో అఖండప్రతిభనుజూపి పోగొట్టుకున్న వంశ క్రమాగత రాజగద్దెయను పునరాక్రమణ జేసికున్న స్వాతంత్ర్య మీ కేసరి రాణాకుమరసింహుడొక్కడే. పండి పోయిన ఆ కాలంలో ఆగాయం మానిందికాదు. అదే కాలమృత్యువుగా ఆ పవిత్ర జీవితాన్ని కీర్తిశేషమొనర్చింది. సింహాసన మధిష్ఠించిన మాసము ముగియకమున్నే ఆ ఆదర్శ వీరుడు వీరస్వర్గమలంకరించాడు. జగదీశపుర సంస్థానం కాలగర్భంలో గలిసిపోయింది.

ఆదర్శచరిత్రగ్రుడైన ఆ మహానీయుని వీరగాథ నేటికీ బీహారుప్రాంతంలో గానం చేయబడుతోంది. ఆమరమూర్తి కుమరసింగు స్వాతంత్ర్యామభూతి ననుభవించి ఆ పవిత్ర బాతాపరణులో శైవల్యం అందుకున్నాడు. భావిదుఃఖగాఢ చారికీ మనోవేధనను కల్పించిందికాదు. వారు ధన్యులు. జాతినిగన్న భారతమాత మహాధన్యురాలు.

అంగ్లేయులకు సింహాస్నం నమింక జర్రానమోదేయి.

జగదీశపురం రాజా కుమరసింగ్

నోల్వోయిన వంక శ్రీమూర్తి సింహాసనం అధిష్టించి
అనువుల విజనాదీన నమరీపస్సడు.

సంగ్రామ సాహసలక్ష్మి విహస్నరాజ

అమృతశిల్పం దేవమిచ్చిన పీఠమాత
 “మనం భారతీయులం మన స్వాతంత్ర్యాన్ని మనం
 నిర్మించుకొనేది సంగ్రామే నిలువజాలదు.”

“కనుకమ్మలో గడుతోడకాంతులమదిల్కక బాగుమ్మలందు చ
 క్కనిదేహంబాక యింతనిక్కి కడుపింగారంబు హెచ్చింప ని
 ల్పిన పీఠులని నిగ్రహమ్మనగ లారిత్యమ్మనక మీలు నం
 గనయై వీరరసంబునిచ్చె నొయనకాగానందె గన్పండువై. ”

— ‘జాతీయకవి’

3

గూన్చి మహారాణి దివ్యమూర్తివంతు స్వాతంత్ర్య
 దేవతావిస్ఫూర్తిని స్మరింపజేసేది. ఆ ముత్యాలకుచ్చులతో
 నిగనిగలాడే కేసరివన్నె తలపాగా తీర్చిదిద్దబడిన సుదీర్ఘ
 కంచుకం కుచ్చెళ్ళతో నలుదయై కీర్తిని జనింపజేయు పతాక
 పాయిజామా హస్తశ్రాగి పాదశ్రాగములతో పాదపూజిత
 మైన గంభీర ముఖారవిందం సూరనోత్తేజాన్ని వెదజల్లేట్లు
 ముస్తాబై నడుంపటకాలోని పెండితోడుగులుగల రెండుచిహ్న
 నడుమ కాలనాగంవలె వేలూడు విమలవిశ్రాంతకరచాలం
 మిఠుమిట్లుగొలుపుచుండ మాపకులకు దిగ్విభుకలిగించేదట
 ఆ భయదగంభీరమూర్తివంతు దిలకించిన స్వాతంత్ర్యవీరుల
 రక్తం యుద్ధోన్మాదంతో ఉప్పొంగిపోయి తన్మయులజేసేదట
 రేయింబవట్లు అశ్వరాజమధిరోహించి రికాబుల్లోని సాదాలను
 వెలిదీయకుండా తదేకదీక్షతో ఇంగ్లీషు సేనలతో దలపడి
 పోరు ఘోర మొనర్చే ఆవీరనారీమతల్లిలోని సాహసం ఆత్మా
 భిమానం, పిఠికికాఱని గుండెలతో అంతిమక్షణంవరకు నిర్భ

యంగా డీకొనునట్లు విప్లవవీరుల నుత్సాహపతిచేపట. ఆయమ యుద్ధకౌశలం పూర్వహరచనాదక్షత ప్రాణాలను సరకుచేయని తెగువదనం ఎన్నడూ వెన్నుజూపని ఆత్మాభిమానం మనోనైర్మల్యం అదర్శప్రాయాలేకాదు పూజనీయాలుగూడా,

గోనూరిగోటను 1858 సంవత్సరం మార్చి 23-వ తారీఖున బ్రిటిషు క్రొత్త పటాలములు ముట్టకించాయి. నేలయూనినట్లు గోటను నాల్గొమ్మలనుండి క్రమ్మగోనుచున్న విరోధి సేనలగాంచి కిందిత్తయినా మహారాణి చలించినదికాదు. తన రణకౌశలాన్ని ముమ్మాత్తులా ప్రదర్శించుతరుణం ఆసన్నమైవంతులతో గర్వించింది. అసహాయశూరురాలై స్వాతంత్ర్యసేనల బ్రిటిషు పటాలములపై ఉద్రేకించింది. శత్రుసేనల దళాల కివ్వవలసిన ఆదేశాల నందించింది. ఎదిరి బలాబలాలు దుర్బిలీకరణయంతో అవగాహనచేసుకున్నది. హిందూ ముసల్మానులలో అరమరికలు దలచూపకుండా “మనం భారతీయులు మన మాతృభూమి స్వాతంత్ర్యాన్ని ముందు నిల్వరించుకోవడే ఏ సంస్కృతి నిలువదు. ఆంతా క్రైస్తవ మత పికాది మ్రొంగివేస్తుంది. భావదాస్యమేకాకుండా సాంఘిక దాష్ట్యంకూడా దాపురిస్తుంది, భౌతికపతనమేకాదు ఆధ్యాత్మికపతనంకూడా ప్రాప్తిస్తుంది. ఆత్మాభిమానం నిలకెట్టుకోవకమా ఆత్మాగౌరవంచేయడమో మన విధ్యుక్తధర్మం”

అని ఎలుగెత్తిచాటింది. స్వాతంత్ర్యసేన లసమాన సాహసాన్ని ప్రదర్శించాయి. సయ్యద్దలో స్వైరవిహారంచేశాయి.

విరోధుల శతఘ్నదళాల కాకుపాగలనుండి దూసుకొస్తున్న అసంఖ్యాకములైన అగ్నిగోళాల తాకిడికి ఝాన్సీ కోట ఉబ్బాతలుగింది. కాని స్వాతంత్ర్యదీక్షానిబద్ధమైన మహారాణి గుండెదిటవుమాత్రం సన్నగిల్లిందికాదు. కోట బురుజులపై శతఘ్నగోళనిహతులైన వీరాశ్రేణులుస్థానం అప్పటి కప్పుడే ప్రాణనివ్యంవహిస్తూవుండేది. ఘడియఘడియకు అరితేరిన ఘటికులతో గూడిన బ్రిటిషు రెజిమెంట్లు పెల్లుబికివస్తున్నవి. ముట్టడి అభేద్యమైపోయింది.

దురాశరావనే దేశద్రోహి తోడ్పాటుతో కోటరహస్యాలు గుర్తించిన తెల్లసేనానుల పెనుముట్టల దాటికి ఝాన్సీకోట కావలికుద్యం శిథిలపడింది. దేశద్రోహులు ఝాన్సీకోట రహస్యాలు వెల్లడిచేయడంవల్ల బ్రిటిషువారా అవకాశంతో కోటనాక్రమించగలిగారు. నగరంలో హుళాకారాలు రేగినాయి. నగరముట్టడితో అసంఖ్యాకులు ఫిరంగి గుండ్ల కావలికాజొచ్చినారు. రాజప్రసాదములు వీనుల పెంటలతో భీభత్సరూపందాల్చినవి. మహారాణి వారము రోజులకంటే ఎక్కువకాలం అత్యద్భుత యుద్ధప్రతిభను సాటి నప్పటికి ఝాన్సీకోటను రక్షించలేకపోయినది.

కాలహికోటనుండి ఝాన్సీరక్షణకువచ్చిన విప్లవయోధా గ్రేసరుడు తాంతియాతోపే తప అసాధారణప్రతిభను బురి

దించి బ్రిటిషు సేనావ్యూహాన్ని చీల్చి చెండాడగలిగిసూడా విఫలమైనాడు. చేయునదిలేక తొలిపరాజయంగా 'కాలపికి' తిరుగముఖం పెట్టినాడు. మహారాణి హృదయం తీవ్రావేదనతో క్రాగిపోయినది. ఝాన్సికోటలోని శతఘ్నులు శస్త్ర సముదాయం మంచుగుండుసామగ్రి బ్రిటిషువారికి దక్కింది. తెల్లసిపాయీలు పట్టణంలో మారణహోమం జరిపించారు. నిరపరాధులు నిరాయుధులైన అమాయిక ప్రజలపై జరుపబడే అమానుషిక హత్యాకాండ మహారాణిని నిలుపునాడహించివేసింది. ప్రాణాలకు తెగించి ద్వంద్వయుద్ధం ప్రారంభించింది. ప్రళయకాలభైరవిగా లక్ష్మీమాయి కోట గుమ్మం నదలి వెలికినూకింది. ఆ దొమ్మియుద్ధంలో మహారాణి కెదురుపడి కవాలతో వెనుదిరిగిన తెల్లవాడేలేడు. రక్తస్రవంతలలో బ్రిటిషు సోల్దాదు శిరస్సులు లేలియాడినాయి. బ్రతుకు జీవుడాయని రాక్షసకృత్యాలమాని ఆంధ్రేయ సైనికులు పలాయనమంత్రం పఠించారు. కాని గుండ్రవన్నం ముంచుకపోయింది. ఆ వీరనారీలరామ గడ్డుసమస్య నెదుర్కొనవలసివచ్చినది. స్వాతంత్ర్యసంగ్రామం ప్రధాన కర్తవ్యంగా భావించి కాలపికిల చేరడమా లేక ఆఖరి నెత్తురుబాట్టు వేలముట్టుచాక ఝాన్సికోటలోనే పోరుసాగింది ఆసుప్రబుద్ధించడమా!

జైలు కిటికావ్యవస్థ భవిష్యత్కార్యభారమును గుర్తించి మహారాణి కాలపికిలచేతుల ఉత్తమమార్గంగా

నూచించాడు. కాలపిన కేంద్రస్థానంగా స్వాతంత్ర్యసమర సేనానాయకులందఱు అంతిమ పోరాటాన్ని సాగించ నిశ్చయించుకున్నారు. నానాసాహెబు పద్మవీను తాంబియాతోపేలత్యంతశ్రద్ధతో సేనల సమీకరించుకున్నారు. వెనుకముందైన సేనల కాదేళాలందజేశారు. మహారాణి లక్ష్మీబాయి శేషించిన స్వాతంత్రయోధులతో 'కాలపికోట' వైపు మరలవలసివచ్చినది.

౩

ఝాన్సిరాణి ప్రస్థానంతో ఝాన్సినగరంలో కోలాహలంచలలేగింది. ఆటవిక కూరమృగాలవలె చెల్లసిపాయీలు తమ అభీష్టం నిరాటంకంగా నెరవేర్చుకున్నారు. అతిదారుణం అమానుషికం! పైకాచికం! ప్రాణరక్షణకై లోట్రుపడుతూ పారిపోతున్న శతవృద్ధులను తుపాకిగుండ్ల కెరచేశారు. నవయువకులను రాజవీధుల ప్రక్కలున్న వృక్షములకు తలక్రిందులుగా వేలూడదీసి కుత్తుకలగోసినారు. సగరాన్ని నిర్మానుష్యంజేశారు. సకల సంపదలను లాటేశేశారు. భవనాలను పరశురామప్రీతికర్పించారు. శతాబ్దాలతరబడి సేకరించబడి అతి ప్రాచీనమైన అమూల్య గ్రంథాలతో భారత ప్రాశస్త్య మునందియుండిన పుస్తకభాండాగారాన్నిగూడా ఆకిరాతకులు దగ్ధపటలంచేశారు. ఝాన్సిరాజ్య కులదేవత మహాలక్ష్మీమందిరాన్నిపైతం దోపుచేశారు.

తెల్లనైనికులకీ దొమ్మిలో లభ్యపడిన అమూల్యభరణాలు వస్తువాహనాలు బంగారు వెండిసామగ్రిలు కానుకలక్రింద పంచబడ్డాయి. ఝాన్సీనగరం స్వశానంగా మార్పియబడింది. రుధిరస్రవంతలతో రాజవీధులు మలినభూయిష్టములైపోయినవి. కాని ఆర క్తచ్ఛాయల్లో స్వాతంత్ర్యజ్యోతి కళవళికలు ధ్రువతారలైపోయినవి.

మహారాణి లక్ష్మీ బాయిని పలాయితురాలుగా భావించి రెస్టి నెంటు షాకర్ ఆశ్వికదశంతో వెన్నాడి భాండారే గ్రామంలో ఆమెను ఎదుర్కొన్నాడు. తన్ను వెంటాడివచ్చిన ఆంగ్లేయ సేనానిని జూడగానే మహారాణి ట్రోఫీస్మత్తురాలైపోయింది. దత్తపుత్రుడైన కుమారదామోదకుని వెన్నున గీలించుకొని ఖడ్గశస్త్రయై ఉక్కుపిండంలా షాకర్ను కవిసింది. ఘోరాతిఘోరంగా తన శత్రునై పూజి ప్రదర్శించి బ్రిటిషు ఆశ్వికభటుల భరతంపట్టించింది. ప్రతీకార దవానలంతో పరితపించే ఆయుధమృదయాని ఓదొక సదవకాశంగా విజృంభించిపోయింది. ఒక్కొక్కరోక్కరుగా సోల్జర్లు ధూలిపాలయిపోజొచ్చారు. ఆ భీమావ్యూహం ఎదుట ఆకరాళకరవాలం ఎదుట రెస్టి నెంటు షాకర్ ఎదలో మృత్యుభీతి తాండవించింది. అమూల ప్రతిభాశాలియైన రెస్టి నెంటు షాకర్, వజ్రసమ తేజస్విని మహారాణి కత్తిపోటులకుగురియై జీవశ్చవంగా నేలగులినాడు. వీరరాణి వికటభ్రుకుటి తెల్ల మొగాల నవహేళ పతీయగలిగినది. ఆ స్వాతంత్ర్య సమరజ్యోతి తన కసిదీర్చు

కోగలిగినది, కాని లెప్పి నెయి బాకరు అనువుల రక్షించుకో
గలిగాడు.

మహారాణి లక్ష్మీబాయి నిర్భయంగా కాలపిని సమీ
పించినది. బాల్యస్నేహితురాలు నాదరి లక్ష్మీబాయిని
నూడిగానే పీష్వారావుసాహెబున్ను నానాసాహెబు పద్మ
వీసున్ను అమందానందంతో తమ్ముతామే మఱచిపోయినారు
అనందాశ్రవులతో ఆయమకు స్వాగతమిచ్చారు. వీరలక్ష్మీ
మహారాణి సైతం సర్వస్వం స్వాతంత్ర్యోద్యమానికి ధారా
దత్తంజేసి అవిరళకృషి యొనర్చుచున్న సోదరకుల్యులు దేశ
భక్తులు నానాసాహెబు పద్మవీసు రావుసాహెబులకు కృత
జ్ఞతాపూర్వక ధన్యవాదాలందజేసింది.

పోరాటం ద్వితీయ పుట్టం

—చిత్రా—

తనిపిలే వేల్పులుదధిరత్నములచేత
వెలిచితే ఘోరకాళిల విషముచేత
విడచితే యత్నమమృతంబు పొడముదనుక
నిశ్చితార్థంబు విడువదు నిపుణములు.

— భర్తృహరి

1858 జూన్ 12-న తారీఖున కాలపేగోట మాతనో
త్సాహంతో వెల్లివిరిసిపోయింది. స్వాతంత్ర్యసమర మహా
రథకులు నానాసాహెబుపడ్డవీను. ఝాన్సి మహారాణి. తాం
తియాలోపే రావుసాహెబు చాందానవాలులు తదితర
విప్లవయోధులు సమావేశమైనారు. అంతిమ పోరాట సన్నా
హాలు జోరుగా జరిగిపోతున్నాయి. యోధానుయోధుల
పరామర్శ జరిగినది. సైన్యాధిపత్యం ప్రశ్న ఉదయించింది.
నానాపడ్డవీను నెనుకముండాడగొడగినాడు తాం తియా
లోపే ఉదాసీనభావం వహించినాడు. సేనావ్యూహ రచ
నల్లోనేగాక తాత్కాలిక వివేచనా శక్తిసామర్థ్యాలు మహా
రాణి లక్ష్మీబాయిలో అపారంగాయన్నవి. ఆయమ కాధి
పత్యం కట్టబెట్టడం ఎంతో సమంజసం. సైన్యాలలోని బహుళ
సంఖ్యాకుల ఆదీప్తంనూడా అదియేకాని పీష్వారావుసాహెబు

కాభావం కుచించలేదు. ఆడువారి కింతటికాధ్యత నప్ప గించడం ససేమిరా కూడదన్నాడు. ఆశ్వికదశాంతో ఆసం తృప్తి ప్రబలిపోయింది.

నానాసాహెబుపద్మనీసు తానే సర్వసేనాధిపతి కాధ్య తను వరించాడు. కాని పైన్యసమీకరణదక్షత వ్యూహారచ నాసమర్థత లోపించినందువల్ల శత్రు శిబిరాలపై ముట్టుకుల పోగించి తమసహజ శక్తిసామర్థ్యాల బ్రటిషు పటాలములకు కుదించామనే సావకాశం ఆశ్వికదశానికి లేకపోయింది. ఉన్న మంచి అవకాశాలను జారవిడువ వలసివచ్చింది. మహిళగా జన్మించినందుననే ధూన్సీమహారాణి పైన్యాధిపత్యమున కనర్హురాలయిపోయింది. ఆమెలోని శక్తిసామర్థ్యాలు లెక్కకురాలేదు. ఆయమ నామమాత్రపు సేనాధిపురాలుగా ముచ్చటెందింది. యుద్ధవిర్యహానికారం వ్యూహారచనా తంత్రాంగం ఆమెచేయిజారిపోయినందున ఆవీరవనిత స్వేచ్ఛావిహారశక్తిని గోల్పోయింది. స్వాతంత్ర్యదీక్షా నిబద్ధ స్వాంతం ఆకొద్దిపాటి సేనలతోట ఆపూర్వ సంగ్రామ కౌశలం జూపెట్టగలిగింది.

ఇంగ్లీషు పటాలము లొకటిమెంబడి మరియొకటి ఆరి తేరిస సేనానాయకుల పర్యవేక్షణకింద శత్రుస్థిరదశలలో కాలిపోతు కెగ బ్రాకినాయి. ఆంగ్లేయులదృష్టి పరిపూర్ణంగా ఈ వైపు తరలింపబడింది. ఉత్తర దేశంలోని తిరుగుబాటు

సైన్యములు కొన్ని పరాజయముల పాలైపోయినవి. కొన్ని ముట్టడులలో చిక్కుపడిపోయినవి. మైసూరు హైదరాబాద్ సేనలకు నైజాం సైంధవుడులా అడ్డుపడ్డాడు.

దీర్ఘకాల పోరాటాన్ని సాగించే అవకాశాలు లేనందున ఎక్కడిసేనలక్కడ దిగ్బంధాల్లో తగుల్కొనిపోయినవి. ఉత్తర హిందూస్థానములో ఏ ఒకటిరెండు స్థావరాల్లోతప్ప తక్కిన నగరాల్లోని తిరుగుబాటు ఘోరనష్టాలకు గుటియై అణగారినవి. కాలపికోటరక్షణకు ఏప్రాంతంలోని విప్లవ సేనలతోద్బాటు లభించే అవకాశం సున్న. కేవలం స్వశక్తి పై పూర్తివిశ్వాసముంచి పోరాడవలసిన మహాత్తరశాస్త్రవేత్తలైన నానాసాహెబు, నానాసాహెబుపక్షాను తాంతియా తోపే, ఝాన్సిమహారాణి చాందానవాలులపై పడింది. నానాసాహెబుకు ఈ విషమస్థితిలో సహితం సేనాధిపత్యాన్ని యోగ్యులకు గట్టబెట్టేసంకల్పం జనించలేదు. ఆమరభిమానం తోపే ఉండిపోయాడు.

యుద్ధతంత్రవిశారద కూలంకష ప్రజ్ఞామతి లక్ష్మీబాయి బాల్యాభిమానాన్ని పురస్కరించుకొని సోదరతుల్యుడైన నానాసాహెబును సమీపించి తనలోని వ్యూహపోహల నివేదించినది. తనకుదా పట్టంగట్టుకున్న బలుసిపాయిగా ముందంజవేసింది. ప్రాణాలపై ఆశలేని కొద్దిమంది ఆశ్వికభటులతో ఆకస్మాత్తుగా, తీవ్రంగా ముట్టడికి ఆయత్తపడుతున్న దక్షిణ

వైపునయున్న ఆంగ్లేయశత్రుస్థిపటాలంపై విరుచుకపడింది. ఈ హతాత్ సంఘటనలో బ్రిటిషుశత్రుస్థిదళం స్థంభించిపోయింది, దొమ్మియైతే ప్రచందోద్యేగంతో చెలరేగింది. స్వాతంత్ర్యసేనల కనంతసాహసం వెల్లువెత్తింది. “హారహర మహాదేవ్” “హగహర మహాదేవ్” విజయధ్వనులు అంబర వీధి ప్రతిధ్వనించాయి. మెజపురీగవలె మహారాణి లక్ష్మీ బాయి భీకరకరవాణి బ్రిటిషు పోల్టర్ల కంటాలపై ప్రళయ తాండవం సలిపింది. ఆ వీరనారీమణి అసమాన ప్రతాప జ్వాలలే విరోధిమూకల బలిపెట్టుచున్నాయి. ప్రత్యక్ష కాశీ మాతవలె అడ్డులేకుండా వీరవిహారంచేస్తున్న ఆమెదర్శనమే ఎదిరిబలాల నిర్వీర్యుల పలాయితులకేస్తున్నది. ఆమె మావవ మాతృరాలుగా నాడు కన్పించిందికాదు. మంత్రముగ్ధులై పోయిన బ్రిటిషు పటాలాళు ఆంగ్లసర్వసేనాని సర్ హ్యూ రోజు రాజునీతి తంత్రాంగమంతా ఆదినం బూడిదలోపోసిన పన్నీరైపోయింది.

బ్రిటిషువారిలో ఉన్నట్టుండి ఉత్సాహం తలచూపింది. కారణం అసంఖ్యాకములైన కొత్తపేసలువచ్చి కలిసికున్నాయి. బ్రిగేడియర్ స్టువర్టుసేనాని సర్వసేనాని హ్యూరోజు తోడ్పడ్డాడు. హ్యూరోజుపథకం ఫలించింది. మహారాణికి అండలేకపోయింది, కొత్తపేసలరాకతో కొత్తఎత్తులెత్తవలసివచ్చింది. అరిజుగ్రత్తతో తనయోధుల మెంటు పెట్టుకొని కోటవైపు మరలింది.

నూతన పటాలములరాకతో నిరాశాపితాచమావ
హించి చింతాకాక్రింతుడై కుములుతున్న పీష్వారావునాహె
బుకు ధైర్యవచనాలతో స్థిమితంచేకూర్చేందుకు మహారాణి
పరుగెత్తవలసినచ్చింది. అతడయోమయంలో జీవితాశతో
పెనగులాడుతున్నాడు. పాపం కార్యశూరుడు తాంతియా
తోపే సందిగ్ధావస్థలో చిక్కుకున్నాడు. నానాసాహెబుపడ్డ
వీసు తన అసమర్థతను గుర్తించలేకపోయాడు. ఆదిలంతం
లేకుండా బ్రిటిషు సేనలపారంగా గుప్పించివేయ బడతు
న్నాయి. యద్ధతంత్ర నిర్వహణానుభవశాలుకైతె అంగ్లేయ
సేనాపతులందుకూ ఒక్కపెట్టున మూగుతున్నారు. ఇక
గత్యంతరంవది! కాలపి పతనం అట్టేదూరంలో లేదు.
తాంత్యాతోపే, చాందానవాబ్లు మహారాణి లక్ష్మీ
బాయితో భవిష్యత్కర్తవ్యాన్ని సంప్రతించారు.

మహారాణి ఆలోచనప్రకారం కాలపీకోటను ఈప్ర
మాదస్థితిలో విడచిపెట్టడం శ్రేయోదాయకంఅనే నిర్ణయానికి
వచ్చారు. అటునాటున సమర్థుడైన అతిసాహస హృద
యుడు తాంత్యాతోపే ఏకాకిగా బ్రిటిషువారి కండ్లుగప్పి
మారువేషంతో గ్వాలియరు చేరుకున్నాడు. అక్కడి సర్దారు
లతో సంప్రతించి ఒక నిర్ణీత కార్యక్రమం రచించాడు. మహా
రాణికి నివేదించాడు. మహారాణి మానసికావేదన ఒక్కింత
తమించింది, నూతనోత్తేజం ముఖారవిందలో వికసించింది.

ద్విగుణీకృతోత్సాహంతో డి కాబల్లో పాదాలూనింది. విప్లవ సేన బున్నట్లుండి కాలపిని బీడువెట్టిపోవడం ఆగ్లేయుల కర్థం కాలేదు. కేవలం పలాయనమంత్రం పఠించడంగాభావించారు.

తెలుచినిలు కుక్కలా ప్రవేశించులాగా హేమాపే. మీలైన బ్రిటిషు యోధాగ్రేసరులు కాలవీకోటలో ప్రవేశించారు. అచ్చట స్వాతంత్ర్యసేనలు విడిచిపోయిన అపార యుద్ధసామగ్రి నానందంతో సర్ హ్యూరోజ్ అధీనంజేసుకున్నాడు. ఆమాయికప్రజపై చాతురహత్యాకాండ యథావిధి జరిపించు ఆజ్ఞానం మహాకూగ్రస్వరూపంచాలింది.

ఆంగ్లేయ సేనాధిపులందరు విజయధ్వజాన్ని ఎగురవేశారు. సిపాయిల తిరుగుబాటును రూపుమాపినట్లు భ్రమించుకున్నారు. విశ్రాంతి పుచ్చుకున్నారు. కొందరు మాత్రం ఝాన్సీరాణి, తాంత్యాతోపేల ఆచూకీ తీసేందుకు ముందుకేసినారు. ఆ హిందూ వీరనారి యుద్ధకళాకాళలాన్ని ప్రాణాల సరకు గొప్పని తొంపును మంచి కుమే ప్రాంసుదేశ స్వాతంత్ర్యమూర్తి దేవీకోనాభిజిత్తుకు దీటుయిన మహా శక్తిమంతురాలు ఏలాగైనా తమిళము యుద్ధజైదీగా నిర్వహించి తీరాలి. ప్రాణాలతోటి ఆస్థంభవమైతే ప్రాణాలు దీడైనా ఆకళిబరాన్ని బ్రిటిషు పశాచం క్రిందపడవేయాలన్న ప్రబలాకాంక్షతో కెప్టెన్లందరు ప్రతిపక్షిస్తారు.

బ్రిటిషు కమాండర్స్ ఛీఫ్ సర్ హ్యూరొజు తనకర్త్యం నెరవేరినట్లు విప్లవశక్తుల అణచివేయగలిగినట్లు గర్వించాడు. తనద్యోజయవార్తను స్వయంగా అందజేయు సంకల్పతో సీమదేశానికి ప్రయాణసన్నద్ధుడైనాడు. బొంగాయిహార్బరుకు పయనమైపోయినాడు.

3

“అన్నా! దుర్గవిభుత్వమేమిసుఖమా యద్దానికై మీరు మీ కష్టాలగుచ్చుకొనంగ వేల? పెరపోకల్ పోయి ప్రేమామృత స్వీన్నంకా శాక మాతృగర్భమును విచ్ఛేదించి వోయిళ్ల నన్నన్నా! పెత్తురుద్రావణేల మనలో నాయితీ పోరాటముల్”.

శివభారతం

స్వాతంత్ర్యసేనలు గ్వాలియరుకోట దాపించునప్పటికి పిడుగువంటివార్త స్వాతంత్ర్యనాయకుల చెవినిబడింది. గ్వాలియర్ ప్రభువు అండ్లెయుల ఆస్థానో ఉన్నాడనే గడ్డుసమస్య ఎదుర్కొనింది. కాని తాంత్రాతోపే సామర్థ్యం అనుపమానం. దుర్గపాలురహృత్సేమల ద్రవింపజేశాడు. దేశభక్తి పూరించాడు. ఆ యోధమూర్తి తన అనన్యసామాన్య రాజకీయ పరిజ్ఞానం పూర్తిగా వినియోగించి గ్వాలియర్ సర్దారుల సహకారసంపత్తి నార్జించగలిగాడు.

గ్వాలియర్ ప్రభువు పీష్వారావుసాహెబు సందేశాన్ని తృప్తీకరించి స్వాతంత్ర్యసేనల నెదిరించాడు. కాని మహారాణి

ప్రపంచస్వయాపం కన్నులయెదుట తాండవించడం కోటి పై ని కలలోని కలవరం సర్దాదులలోని నిగూఢచింతనం గ్వాలియర్ ప్రభువునకు బ్రతుకుపై ఆసను ప్రేరేపించింది. తన పరివారంతో పలాయితుడై వాడు. బలవత్తరమైన గ్వాలియర్ రాతికోట సునాయాసంగా స్వాతంత్ర్యవీరులకు స్వాధీనమై పోయినది.

గ్వాలియర్ కోట అతి పురాతనమైనది. అభేద్యం అతి విశాలం అయినది. మహారాణి లక్ష్మీబాయి యీ మహాదా నకాశం పరమాత్మ పారితోషికంగా భావించింది. బ్రిటిషు సేనల మట్టుబెట్టు మార్గాన్వేషణలో లగ్నమైపోయింది. రావుసాహెబు కోటలో లభించిన పెన్నిధుల ధనభాగ్యసంపదలతో గర్వించిపోయాడు. పీష్వా పట్టంగట్టుకున్నాడు. దిగ్విజయం సంప్రాప్తించినట్లు భ్రమించాడు. విలాసభోగాల్లో అదమరచి కర్తవ్యం విస్మరించాడు. రణరంగకోవిదుడు తాంత్రాతోపే సహితం ప్రభువుతత్వంలో మునిగిపోయాడు. రానున్న మహాప్రళయాన్ని భావించాడు కాదు. ఈ దౌర్భాగ్యదామోదకుల అవివేకానికెంతో నొచ్చుకొని మహారాణి ప్రాభేయపడింది. నెత్తిన నోడుబెట్టుకొని “ఇది ఉత్సవాలకు వినోదాలకు, సంతర్పణ సమారాధనలకు కాలం కాదు. ఆకాలం ఇంకా మనకు చారాదూరంలో ఉంది. గ్వాలియరు కైన్యం సుశిక్షితం కాదు. క్రమశిక్షణ అసలేలేదు. వారి సత్వరం సంస్కరించి కవాయులతో తర్ఫీదు చేయడం ప్రస్తుత

కత్తవ్యం. అన్ని సేవలను ఏకీకృతం చేసి ఇంకా పైస్వసమీకరణం పొందినదం ఎంతేని అవసరం. వెనుకవిచారపడి లాభం లేదు" అని నిక్కచ్చిగా మాట్లాడింది. కాని అవి వారికి చేదుపలుకులయ్యాయి.

ప్రాచీనదేవుని కాలపీఠ సంరక్షణలో విప్లవసేనలు మునుమునునూలు గోల్పోయినవి. మహద్ముదుఖాక వీరస్వర్గములలోంచిదంతో ఫిరంగిదళాలు కలకాయలులేని ట్యూబ్ ములుగా నిర్వీర్యమైపోయినవి. కగరంగకౌశలం జూపిట్టగలుగు ధీకాలులే అడుదైపోతూవు. ఎదిరిమూలకల బలములు గుర్తించి ఘడించుకోనిపోగల గుట్టపురాచులేని సంఖ్యాబలంఉంది కాని సమర్థులేలేరు. పువకాబిడలో మగ్నం అయిన రావుసాహెబులుగానీ సర్వసేవాపరిత్వం నిర్వహిస్తుండే నానాసాహెబులన్నీ ఏమనకగాని అపమాన కాహులులదర్శనంతో బ్రతిక్కురాబరికాన్ని ముప్పతిప్పలకీడ్చించిన మహామేధావి విప్లవవిప్లు లింగం తాంత్రికతో పేనుగాని అనుభవపూర్వకమైన మహాకానిర్వచనం హృదయాంకితం గాకపోయింది. అది దేశ తాంత్రికత్వం. గ్వాలియర్ సేనలలోని కోహిలదళాలను అతి పాతాలోపితమైన పకాక పటాలమును సింధియాదండు కగ్రజాతిమైన మరఫిరంగుల కోదులను ప్రాణాల సరకుకేయని తార్కిక సంపదనీ స్వకమపద్ధతుల్లో తీర్చిదిద్దకోలేకపోయారు. తీర్చిదిద్దకపోయారు. వానిని వినియోగించుకోనే

భాగ్యం లేకపోయింది. అశ్రద్ధయే కారణమందునూ కాదు చరిత్రపుటలలో భారతస్వాతంత్ర్యశకావిర్భావం ఇంకా వెనుకబడియుంది. కాలాన్నెవరు తిరస్కరింపగలరు! ఆ ప్రవాహం ఆ ప్రతిహతం. అనూహ్యం. ఎవరినేమని ఏమి ప్రయోజనం! అందరూ త్యాగమూర్తులే! అఖండ ప్రజ్ఞాసుశిష్యులే!

“శతభిషగాన్యుమకా సతత శంభవతం సమవయ్యో నోషధీ
తతులప నాచుడయ్యును సుభారస కేవలియయ్యు దారకా
పతి తపరాజయిమ్మ భవభావుల కాపగజోపదక్కటా!
హతవిధిక్యత్య మెవ్వరికినైన జగంబుప దాటకచ్చుకే.”

— భక్త్యహరి

అంతిమ ఘట్టం

సర్ హ్యూరోజు సర్వసేనాని బొంబాయి సమీపించు నంతలో విప్లవసేనలు గ్వాలియరుదుర్గాన్ని ఆక్రమించుకొని విజృంభించుచున్న విషయం చావుకబురుగా అందజేయబడింది ఆ తెల్లదొర నిలుపునామండిపడ్డాడు. ఒల్లుచెలియని ఆశ్రో శంతో సీమ ప్రయాగాన్ని భగ్నంచేసుకొని మెలిదిరిగినాడు. ఒక్క అడటున కాలపి చేరుకున్నాడు. నిద్రాహారాలుమాని విప్లవబీజాల సమూలనాశనంచేసే గాఢదీక్షతో పెద్దయెత్తున సమరసన్నాహాలు కావించాడు. ఆగ్రాకు పారిపోయియున్న గ్వాలియరు ప్రభువును రప్పించినాడు. బ్రిటిషువాడు యుద్ధం చేయడం వానిరాజ్యం వానికిప్పించుటకే అనువదంతిని వ్యాపింప తేకాడు. గ్వాలియర్ దుర్గంలోని సేనలను భ్రమింప తేయు కుతంత్రములెన్నో పన్నినాడు.

కర్నూర్ గేన్ను బ్రిగేడియర్ స్మిత్ ల ఆధిపత్యంక్రింద బ్రహ్మాండమైన దండయాత్ర గ్వాలియర్ వైపు నాయత్తపరిచాడు. పైన్యాలు గ్వాలియరును దాపించాయి. చతుర్ముఖాల ముట్టడికి ప్లానులు బ్రిటిషు రాజనీతిోవిదులలో తలలెత్తి

నాయి. ఆ యుద్ధంలోనే కాన్సోపేవో తేల్చివేయాలనే భల్లుకపుష్పట్టు వారిలో తీర్చిదిద్దించింది.

సాపం దివ్యభోగవిలాసాల్లో దేలియాడుచుండిన రావు సాహెబుగారి కీ అకస్మాత్తు దండయాత్రాభీతి గొడ్డలిపెట్టయింది. విరోధి సేనాసమూహాద్ధరితాది వీష్ణువు గుండెవిసి పోయినవి. కర్తవ్యతావిమూఢత్వంతో తనకై తాను తెచ్చి పెట్టుకున్న దారుణ పరకండ్లి. మర్యాదలన్నీ బాయి వాపోత నాడర్థమైనది. కాని ఇక చేపిదేమున్నది. తాంకియాతోపే కానాడు పేవలలోని దుర్బలత్వం ఎదురైంది, అన్నిరంగాల్లోను అనుభవనశూన్యతయైన అశక్తులే గోచరించారు. కోట బురుజుల రక్షణలోనినీ ఏర్పాటు లగాయతు కోట ద్వార సాలకుల కష్టాలుబోతు దవకుదానే పరుగులుబోలి జబాబు దారీ వహించవలసివచ్చినది. ఆ యో మ యస్థితి దాఢ్య రించింది.

ఎనుబోతులాంటిసిపాయిలు అసంఖ్యాకంగా ఉన్నార వారిలో క్రమశిక్షణపూజ్యం. పైగా భోగవిలాసప్రియులు. అశ్రద్ధవారిసాత్తు. సుఖీతులు కానివారు గజబుల్లైనా ఏంప్రయోజనం. తాంత్రికతోపే అంతటి ప్రజ్ఞకాలి అనుభ వజ్ఞుడే పస్పలో కాలువేశాడు. చింతిందిప్రయోజనం, గత జలసేతుబంధనం లాంటిదే!

ఈలాంటి తర్కీదులేని సిపాయీల మద్దత్తుతో ఆరితీరిన బ్రిటిషుపాలములపై దెబ్బతీయాలి. చీపురతో సముద్ర తరంగాల నడినట్లేకాదా. ఈవిషయం యుద్ధంగాగుర్తించియే మహారాణి యుద్ధసన్నద్ధురాలైంది. చితారోహణకేగు భారతనాగీలికంటాగా మరల ముస్తాబైంది. దత్తపుత్రుడు దామోదరకుమారుని పీపున దట్టిలో సంధించినది. జయాపజయములతో నిమిత్తంలేకుండా తన విధ్యుక్తధర్మ నిర్వహణ కొనసాగించి వీరరాణి విపులతేజోబింబంలో సందర్శింపబడింది నిష్కామప్రవృత్తి ఆమూర్తితో వెలిగింది.

“ మఖియశే సమేకృత్యా లాభాలాభో జయాజయా
తతో యుద్ధాయ యజ్ఞస్వవైవం పాపమవాప్స్యసి ”

(సుఖదుఃఖాల లాభాలాభాల జయాపజయాల సమాన దృష్టితో వామోదించి ఎవడు యుద్ధంలో వీరవిహారంచేస్తాడో వానిని పాపములంటవు. ఇది పరమాత్ముని సిద్ధాంతము) గీత.

మహారాజప్రాణంలోనుండగా యుద్ధంజరిగితీరవలసిందే ఆస్వాతంత్ర్యకోర్కీ చిట్టదివరివరకు విస్ఫులింగోద్ధిష్టి నలుగురు బాజ్జులమూలమై క్వచ్చాకాంతుల వేదేబల్లవలసిందే. అది అరవింద్ గౌరియకు కోటగుమ్మంపై ఆఖండోద్ధిష్టి దెబ్బరిందిత మహారాణి తన స్వాతంత్ర్య కేసానమూహంలో ‘హరహరమహాదేవ్’ ‘హరహరమహాదేవ్’ ‘తీర్థవిల్లా’

పీఠస్వర్ణావరణములో స్వాతంత్ర్యదేవి

విక్రమోదయములో దేవీ మహావిజయమును
 “అమరమృతము విజయమును మార్చుతా”

పీఠస్వర్ణావరణములో స్వాతంత్ర్యదేవి

కవిత్వము - భక్తి - సాహిత్యము
+
జీరణసరి తాంత్యాతోపే

ఓ తాంత్యాతోపే ! నీ
స్వాతంత్ర్యాహార మహాస్సు నాన్వజనకమై
చేతనో ప్రేరేక దనిపెను
భాగ్యతీర్థంబై స్వతంత్ర కామ్యాధులకన్

'దీన్ బిన్ మిల్లా' అనే ఉత్తరేశ్వరస్వామి ఆనందవిశ్వంలో
మామమోగినది. ఈ జయజయారావాలతో అంగ్లేయుల గుం
డలు పెట్టిపోయినవి. కించిత్తుచలించాయి. కాని సర్ హ్యూ
రోజ్, జనరల్ నెపియర్, జనరల్ స్మిత్, కర్నల్ రామ్మన్,
కర్నల్ వేరీ, కెప్టెన్ హేనరీ నీల్ వగైరా బ్రిటిష్ సేనాను
లుద్దండలు. యుద్ధనీతిలో అరితేరిన ఖజానలు కావడంమూలాన
తక్షణం పైన్యాలను సమాధించుకోగలిగాడు. ఇరువాగుల
పోరు ఘోరమైంది. అంగ్లేయులపోటు గ్వాలియర్ గ్రహ
పాటుగామారింది. అశిక్షితులైన ద్వారరక్షకులు నిరంగీదకాల
ఘాతలకు చలించిపోయారు. రోహిలులు, పశావులు,
ప్రాణాలొడ్డి భీకర సంగ్రామం పోయిపోయారు. తదితర
సేనాపతివారంలో అవలం రేకెత్తింది. వెనుకంబువేయడం
పిఠికిపాడడం నిరుత్సాహానికి పోతున్నాయి మహారాజా
యదార్థం గ్రహించింది. తాంబూలోనే నాడు కాలభైరవ
మూర్తిగా విరోధిమాతల అగ్నిగోళాల కావలితేస్తుండడం
గమనించింది. కాని వీష్ణురావుసాహెబు అతిభీతుడై నిస్తే
జుడైపోయాడు. చాందాసవాలు ఘోరాజిలో సేనాసాగరం
యీడుతున్నాడు. వీరావేశానికి తుది వీరశయనం.

మహారాజా వీరస్వరాజ్ హతానికి పయనంకట్టింది.
అంగరక్షకులైన రామచంద్రరావు, రఘునాథసింహాది కిష్క
వలసిన ఆదేశాలిచ్చివేసింది. పొన్నేపాటురాంబ్రు అతర్కు

వీరనారీశిరోముసులు కాళీబాయి, మందరాబాయిలతో హృదయంవిప్పి చెప్పివేసింది. గ్వాలియరుకోట అట్టేకాలం నిలువదు. లోపల రక్షణలకవకాశంలేదు. మనం త్యాగ బలంతో శత్రుచ్యూహాన్ని భేదించ సమకట్టాలి. అట్టి యోధుల సమీకరించమన్నది. అశ్వారూఢులైన మేలిజోదులు సంసిద్ధులైనారు. శాత్రవబలగం దుర్భేద్యంఅని తెలిసికొనే విరోధియూధంలోనికి కుప్పించింది. హఠాత్తుగా సంకుల యుద్ధం చెలరేగింది. నాఝాత్తు మహాచండికలా రక్తంచిప్పిల్లే అరుగునేత్రాలతో మహారాణి నాఝాత్కరించింది. కందు కముల్లా శిరస్సులు దొర్లిపోయినవి. రక్తసిక్త కళేబరాల బీభత్సదృశ్యం హాహాకారాల రెక్కొలిపింది. ఆఉగ్రమూర్తి కడుకుపడ్డవాని కాయువు సమాప్తే. అది యుద్ధంకాదు ప్రళయహార్యాస్త్రత్యం. రె పైకరవివళంలో ఆంగ్లేయ సేనానులు ముఖం తప్పించారు. ఎన్నో ప్రయత్నాలుచేశారు. కాని ఆ ధాక నెదుర్కొనే సాహసం ఎవరికీ లేకపోయింది.

విప్లవసేనలుపైతం విజృంభించిపోయినవి. వారిరక్తం కాగిపోయింది. సింహగర్జనలుచేస్తూ బ్రిటిషు పటాలంపై బడ్డారు. అరాకిడికి శాత్రవసేనలు చిన్నాభిన్నమైపోయినవి. విప్లవయోధుల్లో “మహాచింతామూ భారత స్వాతంత్ర్యం ప్రాప్తమయినదామా వీరస్వర్గం” అనే వర్ణిత భావోద్వేగం ప్రకటించింది. పండితులరాణి మహారాణి : పరుపరు

మహాదేవ్ ' అనే నినాదాలు మేఘగర్జనల్లాగా దిక్కులు పిక్కటిల్లాయి. ఆ మహానినాదాల్లో ఆ విప్లవమహాజ్యోతి నిర్భీతిగా వైరిదళాల కుత్తుక లు త్తరిస్తూ రక్తాభిషేకం చేసు కున్నట్లు రుధిరధారలతో మెరిపు మెరిసినట్లు ఎల్లరకు దృగ్గో చరమైనది ఆ మెమాత్రమే. మహాధికులైన నానాసాహెబు పష్పవీసు, తాంతియాతోపే, పీష్వారావుసాహెబు, చాందా నవాబులు ఆ మహాసాగరంలో తల్లీనులై కనిపించారుకాదు.

విప్లవవీరులలోని దాహం కొంతతమించింది. ఇదే అదనుగా బ్రిటిషు సోల్దార్లు ముట్టడి తీవ్రతరంచేయబడింది. ఒక్కొక్క రొక్కొక్కరుగా యోధులు వీరశయన మలంక రించదొడిగినారు. ఆంగ్లేయ శతఘ్నిదళాల అగ్నిగోళాలకు విప్లవనైస్యం దిగ్భ్రమజెందింది. విరిగిపోయింది. స్వాతంత్ర్య ఆశాజ్యోతి మినుకుమినుకు లాడజొచ్చింది. చేసిన భగీరథ ప్రయత్నం విఫలంకాజొచ్చింది.

పూర్ణాహుతి

★

దోషగుణ వచ్చువేళ గుణదుర్గుణ ధైర్యగుణంబు సర్వముకొ
బసచెడువంచు బాచెదవు పాపము దైవము! యీ దురాగ్రహ
వ్యసనము మామమామ ప్రళయంబున వీర నిజక్రమంబులై
పడినెడ వింతకంతయును, సాగరముల్ కలపర్వతావళుల్.

—భర్తృహరి

మహారాజీ కిదేమీ కొత్తమితగాదు. ఆ వీర చరిత్ర
శాస్త్రం అపాదమస్తకం కత్తిపోటులతో నిండి నిబిడీకృతమై
రక్తధారల నెగచిమ్ముకూడంది. ఇంక ఆ స్వాతంత్ర్యదేవి
ప్రభావం అట్టేదూరం కాదేమో ననే బెంగ అంగరక్షకులకు
జనించింది.

ఏకాకి అయిపోయిన భారత వీరనారీలలామ అంగ
రక్షకుల బలాత్కారంతో విధిలేక గ్వాలియరు యుద్ధరంగం
నుండి లెక్క పూహాన్ని చీల్చుకొని ఆశ్వికులతో ఎచ్చటికో
పోవోయింది. అత్యుత్సాహం గుట్టల గాలిలో లేవదీసుకొని
పోతున్న మహారాజు వెన్నంటిన శాస్త్రవ ఆశ్వికబలాన్ని
సంస్మరించి వీరరాజీ ఆ ధూర్తుల శరీరాలు దుమ్ములో పొర్లాడ
జేసింది. ఆ వీర నారీమతల్లి అమానుషి క సాహసం
అనిర్వచనీయం.

నిరంతర దుధిరస్రావంతో ఆయన తనువల్లి కంది పోదాడగింది. అధిరోహించిన ఆశ్వరాజంసహితం గమననే గంలో ఇంచుక క్రించుదనం జూపెట్టదాడగింది. కాని ఇంతలో వారల మరియొక బ్రీఃష ఆశ్వకదళం వాయువేగంతో వెన్నాడింది. అంగరక్షణభారంలో తన్నీనయై అనుగమిస్తున్న కాశీబాయిని ఒక తెల్ల సిపాయి ఈటెపోటున నేలచాలుజేతాడు. పాపం ఆ వీరనారి “అమ్మా నెలవు” అనే ఆర్తనాదం మహారాణి కర్ణకుహరాల్లో ధ్వనించిందోలేదో ఆ ఆశ్రితకల్పవల్లి దీర్ఘకరవాలంచే ఆ పాపిష్ఠుని శిరస్సు తెగి నేలకూలింది. ఆతడి కశేబరం అంతిమాహుతిగా ధూళిధూసరితమైపోయింది. ఇదే ఆ విప్లవదేవత మహారాణి లక్ష్మీబాయి తుడిపోటు.

ఝాన్సీ మహామాయి ఆత్మీయ బృందంతో సహా విరోధుల కదృశ్యమైపోయింది. గుఱ్ఱపుడెక్కల దుమారంపైతం కనుమటుగైపోయింది. కాని దుర్విధి యెదుట కాలువ అడ్డగించింది. డస్సిపోయిన ఆ ఆశ్వరాజం ఆగిపోయింది. ఎంత ప్రయత్నించినా లంఘించలేకపోయింది. అలస్యం ఆమృతం విషం. బ్రీఃష ఆశ్వకులు సమీపించారు.

తుపాకులప్రేల్చడం ప్రారంభించారు. తుపాకి గుండా కటి మహారాణి ముఖపద్మంను ఛేదించివైచినది, ఆ దెబ్బతో రాణి దక్షిణనేత్రం తెగి నేలబడింది. మహారాణి ఆశ్వరాజంపై

వారినిపోయింది. నెత్తురు కాల్వలుగట్టినాయి. అంతిమక్షణం సన్నిహితమైనది. మాతృమూర్తి వీరస్వర్గమలంకరించు ఘడియలు దాపించుట గమనించినతోడనే వారిలో క్రొత్త వ్యూహం పొడచూపింది. ఆ విప్లవ వీరాగ్రేసరు అంతిమ ఘాతగా అకస్మాత్తుగా అంగ్లేయ ఆశ్వికదళంపై కలియబడ్డారు పాగెలపై తీవ్రగల అంగ్లేయ పార్శ్వంట్లు ఆయోధ్యల ధాశక తాళలేకపోయారు. ఆ దొమ్మిలో తెల్లవారి మొండములే నేలదొర్లినాయి. మూకలలంగలిగి ఆ విరికిపందలు కించిత్తు వెనుకంజవేశారు. కాని పోరాటంమాత్రం స్థంభించింది కాదు.

మహాఘాత పాడువలక్కి లక్ష్మీబాయి ఆదేశం అందరి హృదయాల్లో తాండవిస్తూఉంది. “తన పవిత్రదేహం విజాతీయుల హస్తగతంకారాదు. స్పృహదప్పిన మరుక్షణం లోనే అగ్నిజ్వాలలకర్పించాలి. ఈ ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చిననాడే మీరు యధార్థమైన స్వామిభక్తులు” ఈ ఆదేశం పరిపాలించేమిత్తం ప్రతిభాశాలి ఆజ్ఞానువర్తి యోధశిఖామణియైన రామచంద్రరావు వేయిగన్నులతో కాచియుండినాడు. మహాఘాత ఆశ్వరాజం మూపున వారినిపోగానే నెత్తురు ముద్దయియున్న ఆ పూజ్య దేహాన్ని గౌరవపురస్కరంగా కన్నీరుమున్నీరుగా గౌరవ ప్రక్కనయున్న గంగాదాసుబాబా అనే సాధు కుటీరంలోనికి తీసుక వెళ్ళినాడు. సాపం రామచంద్రరావు చేతేలూ మాతృదేవత కంతిమసంస్కారం చేయ

చలించింది. అతడు మహాభక్తుడు సాధుమూర్తి మహా
చూత లక్ష్మీగాయి కళేబరాన్ని గంగోదకాభిషేకంతో
పుసితంజేశాడు. రామచంద్రరావు భక్తిశ్రద్ధలతో ఆ స్వాతం
త్ర్యదేవతకు అగ్నిసంస్కారక్రియ సాధుదేవుని సహాయంతో
వేదోక్తంగా జరిపించాడు. అత్యంత ఆస్వాదంతో అగ్ని
దేవుడా వీరనాకిమతల్లి భౌతిక కాయాన్ని తల్లినంచేసుకు
న్నాడు. ఆ మాతృమూర్తి దీక్ష నరవేర్చబడింది.

ఆపూర్ణాహుతిగొన్న చితిలోనుండి ఆ దివ్యశరీరాంత
ర్గతములై లేచి విస్ఫులింగాలే విమృత్తరంగాలై యావద్భార
తావనిలో ఆరని స్వాతంత్ర్యదీపికలై వెలుగొందినవి,

కర్మసాక్షి మూర్త్యభగవాను డస్తమించాడు. భారత
స్వాతంత్ర్యపోరాట ప్రథమశకం సహితం అస్తమించిందా
నాడు. కేవలం ఆన్యోన్యసహకారం చేసుకోలేకపోవడం
పింజోరులపై అసూయాగ్రస్తులుకావడం స్వార్థపరత్వంతో
గులాములైలొంగడం మాతృదేశాన్ని ఆంగ్లేయుల పాజ్ఞేయు
టకు నాడు హేతువులయినాయి.

ఉ ప స ం హా రం

మహారాణి నిర్వాణంతో స్వాతంత్ర్యసేనలు భిన్నా భిన్నం అయిపోయినవి. విప్లవచమూపతి నానాసాహెబు కుడిచేయి విరిగినట్లయినది. హతశేష సైన్యాలు జిక్కబట్టు కొని కీలక స్థావరాన్వేషణంతో కాన్పురువైపు సాగినాడు. కాన్పురులో హెవలెన్సేనాని బలిష్ఠమైన సిక్కురెజిమెంట్ల తోను ఆరితేరిన బ్రిటిషు సోల్జర్ల పల్టనులతోను నిరీక్షిస్తున్నాడు. నానాసాహెబుపడ్చునీసు నాడు విప్లవసేనానివహాలు కాలవీ దుర్గరక్షణలగాయలు గ్వాలియరుకోట పతనంవరకు దీర్ఘపోరాటాలతో చవిచెడి యుండడం గుర్తించి యున్నందున కాన్పురును మూర్ఖును తలంపు విరమించుకొని అన్య మార్గానుగామి కావడం తటస్థించింది. కొద్ది కాలానికి దాదాపు 50 వేలకు మించిన పటాలంతో నేపాలు ప్రభుత్వం అండచేరినాడు. కాని నేపాలు సంస్థానరేగుడు అజేయులైన ఆంగ్లేయశాసకులతో ఆకారణవైరాన్ని తెచ్చుకొనుట కిచ్చగింపక స్వాతంత్ర్య సేనల కాశ్రయమిచ్చుటకు నిరాకరించినాడు, ఫిరంగీదొరల పాదాక్రాంతుడై శూరాగ్రేసరుడైన మహాదేశభక్తుని నానాసాహెబుపడ్చునీసుని ససైన్యం

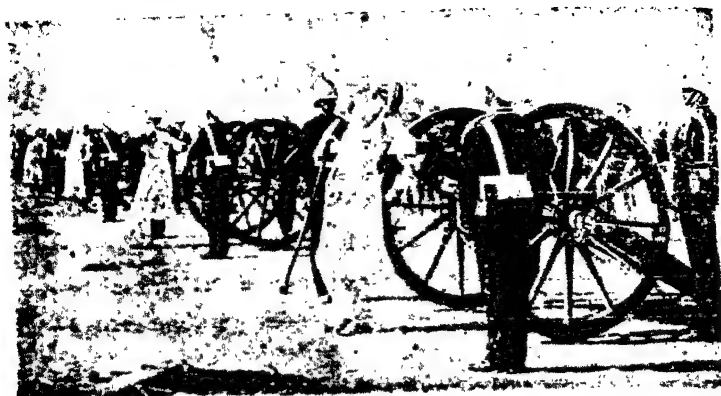
ప్రతిమ స్వాతంత్ర్య సమరాధినేత
నా నా సా హే బు పద్మ వీ సు

ఈ యోధాశ్రేణుడు నాకు అండ్ల శేనానిని
ప్రశ్నించిన సమస్య శేను తీరినది.

ఓయి అండ్ల శేనాధిపా! ఒక్కమాట
మాతృభూమి స్వాతంత్ర్యము మరచి దీక్ష
కడలి పోరాడు మేము విప్లవము, మీరు
వారతనము శేయు వారతైలం! శత్రు భరిణి.

దేశభక్తులకు ఆంగ్లేయులెచ్చిన పురస్కారం

ప్రతిమ స్వాతంత్ర్య సమరంలో పాల్గొన్న
స్వాతంత్ర్య వీరులను ఫిరంగీల మూతులకుగట్టి
పేల్చి చితవధ చేయుచున్న దృశ్యం
ఈ కత్తా మహాత్మ్యం సరపూజనలచే
ఆ మహాదాగుల అష్టాక్ష శాశిచేకూరుగాలి.

అసోమా సర్వమయా - కమనామా శ్రోతిర్గమయా
వ్యవోన్మా అమృతంగమయా.

ॐ శాంతి శాంతి శాంతి శాంతి.

గా బ్రిటిష్ వజంటు న్వాధీనంచేశాడు. తానున్న టెల్లదొరల గులామై ప్రాణాలమోజుతో నిజాయితీకి నిల్లువదిలాడు. ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సమర నారధి మహారాష్ట్ర మహాజ్వల తార నిర్భయశాలి నానాసాహెబుపక్షవీను ఏరోచితంగా ప్రాణసమర్పణం చేయవలసిన గడియలు సమీపించినాయి. కాని మహామేధావిధి త్యాగమనీషియైన నానాసాహెబుపక్ష వీను బ్రిటిషుజాతి కండ్లల్లో దుమ్మునొట్టి దేశభక్తుల సహాయంతో అంతర్ధానమైనాడు. టెల్లజాతిచేసిన విశ్వప్రయత్నాలు విఫలమైనాయి. హిమాలయ కందరాలలో యోగ మూర్తియై సంచరించుతూ శేషజీవితాన్ని పరమాత్ముని అమూల్యసేవలో గడపినాడంటారు. మీదుమిక్కిలి ఒకపరివనరికో యిరునదియేండ్లక్రిందట ప్రయాగక్షేత్రంలో కనిపించినారని కింవదంతి. ఆ మహనీయ చరిత్రుడు అఖండ ఖ్యాతిని భరతఖండానికి చేకూర్చినాడు.

మహాత్మాకాంతి సంచాలనాదక్షుడు, అసమానపంగ్రామ తంత్రాంగ ప్రవీణుడు, శత్రుభయంకర యోధాగ్రేహుడు, తాంత్ర్యాతోపే గ్వాలియరు దుర్గ పతానానంతరం గడితేరిన సిపాయిలదండుతో రణరంగంనుండి అదృశ్యుడై టెల్లదొరలకన్ను బ్రామి సర్పదాతటం చేరుతున్నాడు. తన సహచరులతో మంతనం జరిపించి మధ్యభారతంలో పోరాటాన్ని సాగించాలనుకున్నాడు. సర్పదానదినిదాటి మహారాష్ట్రంలో ఒకకీలక స్థానాన్ని ప్రవేశించాడు. గోరిల్లా పోటుల్లో మేటియైన తాంత్ర్యాతోపే ఛత్రపతిశివాజీ మహా

రాజ్ లాగా అసంఖ్యాకమైన బ్రిటిష్ రెజిమెంటు భరతం పట్టించవారకున్నాడు.

అతి సాహసోపేతమైన తాంత్ర్యాతోపే ముట్టడులకు మధ్యభారతంలోని సంస్థానాధీశ్వరులందరు ముగ్ధులై అత్యంతాదరాభిమానాలతో ఆవీరునిగౌరవిస్తూ సహాయసంపత్తుల కొరత లేకుండా అందజేయజొచ్చినారు. కావలసిన ధనం యుద్ధ సామగ్రి లపారంగా అందుచుండడంతో తాంత్ర్యాతోపే ఆంగ్లజాతి సోల్జర్లకు సాక్షాత్ మృత్యుదేవతగా భీతావహం చేకూర్చినాడు. సూర్యాస్తమయంలగాయతు సూర్యోదయం దాకా తెల్లసిపాయాయి ప్రాణాలరచేతిలో బెట్టుకొని నిద్రాహారాలుమాని తల్లడిల్లేవారట.

నాగపూర్ - బరోడా-ఝాల్సా - చోటాఉదయపూర్ నరగుండ మొదలైన ప్రాంతాల్లో వేనకువేలు తెల్ల మొగాలను మృత్యుగహ్వరానికి ఆహుతినిచ్చాడట. ప్రజాబలంతో తన లక్ష్యాన్ని నిర్విఘ్నంగా సాగించగలిగినాడు. ఆంగ్లేయుల గుండెల్లో కల్లోలాన్ని రెక్కొలిపిన బలుసిపాయి తాంత్ర్యాతోపేను ఎట్లయినా లోగొనాలనే దృఢసంకల్పంతో నాల్గు వైపులా ముట్టడులు ఢీకొల్పినారు. మహాసేనానులొకటైనారు. వైచ్యాన్ని కొడిగట్టినారు

ఈ యుద్ధంతాన్ని కనిపెట్టిన తాంత్ర్యాతోపే, చివరి సమావేశాన్ని ఏర్పాటుచేశాడు. తోపే, వీర్యారావు సాహెబు, పాదుషాహా ప్రభృతులైన విప్లవసేనాను లొకనో కూడినారు. కర్తవ్య సమాలోచనాలలో లోతు

పాతుల పరిశీలించినారు. ఇంతలో జనరల్ హోమ్సుడొర ముట్టడించున్నాడనే వేగువార్తలందడంమూలాన్న అసంపూర్ణంగానే ఆ సమావేశం అంతమైనది. అదే చివరివిల్లవ గణాధిదేవుల రణసమావేశం.

హోమ్సుడొర ఆక్రమణలో క్రాంతి దళాలు చాలా సన్నగిల్లిపోయినవి. దాదాపు తిరుగుబాటు పోరాటం ప్రగతి పథంలోనుండి స్తంభించిపోయింది. స్వాతంత్ర్య సేనావాహినులు నాయకత్వలోభంలో చెల్లాచెదరై దేవుడుగొట్టులై పోయినవి. తాంత్రాతోపే ఏకాకియైపోయినాడు. సేనలా విడిగిపోయినవి. అతిరథులు మహారథులుపథభ్రష్టులైపోయారు. దేశద్రోహుల మద్దతు ఆంగ్లేయుల కవలంబనం చేకూర్చింది. స్వార్థం పెరిగిపోయింది. త్యాగం బలికాజొచ్చింది.

తరుణోపాయం తోచని తాంత్రాతోపే మిత్రాన్వేషణలో నిమగ్నుడైనాడు. తాంత్రాతోపే రహస్యమార్గంగా క్రాంతివీరుడు మానసింగుతో సంప్రదించుటకై కబురుచేశాడు. శివపురభయంకరాటవిలో ప్రవేశించాడు. మానసింగుకు తాంత్రాతోపే గుట్టు అచూకీ తెలియునన్న సమ్మకంతో బ్రిటిషు సేనాతంత్రజ్ఞులు ఆతనికి ఎన్నోఆశలు కల్పించారు. ఆ ప్రలోభాలకు పాల్పడ్డ మిత్రద్రోహి, దేశద్రోహి ఆంగ్లేయులకు క్రితదాసుడై ఇది ఆకార్యమమహాక రహస్యం బయలు పరచినాడు.

ఆ విశ్వాసఘాతకుడు నిశీధంలో ఇంగ్లీషుసోల్దార్ల మద్దతుతో మహారణ్యం ప్రవేశించి, తనకు ప్రాణస్నేహితుడైన

ఆ మహాపురుషుని, దేశస్వాతంత్ర్య దీక్షకై భోగవిలాసాల వర్జించి ఆజన్మం జితేంద్రియుడై నానాసాహెబుపడ్డువీసుచకు దక్షిణహస్తంగా మసలిన త్యాగధనుని, మహాతపస్విని తాంత్యాతోపే సేనానిని నిద్రగూరియున్న తరుణంలో నిర్బంధింపజేశాడు. ఆదేశభక్తుడు పునీతమూర్తి మానసింగు పతనానికి లజ్జపడి నొచ్చుకొని సహర్షంగా తనకుదా ఏ అవాంతరంలేకుండా ఆత్మసమర్పణంచేశాడు. మానసింగులాంటి జాతి ద్రోహులే భారత అవనతికి నేటికీ కారకులగుచున్నారు. విప్లవ వీరకేసరి తాంత్యాతోపే తెల్లవారికి బందీ అయినాడు క్రీ. శ. 1859 ఏప్రిల్ 18 వ తారీఖున ఆ మహాత్యాగ పురుషుని పవిత్రదేహాన్ని ఫిరంగిమూతికిగట్టి ప్రేల్చివేయబడింది. క్రాంతికారు లభిలషించు మహద్భాగ్యం అయ్యదే కావచ్చు!

భారత విప్లవ మహా సంచాలకుడైన వీరతాంత్యాతోపే ఆస్తంగతుడైన విషాదవార్త కర్ణపుటాలభేదించగానే గుప్తకార్యక్రమంలోనున్న పీష్వారావుసాహెబు వికల మనస్కుడై కాన్పూరుచేరుకున్నాడు. మహాసేనానులొక్కొక్క రొక్కొక్కరే రాలిపోవుచున్నారు. బ్రిటిషు కిరాతకుల దౌర్జన్యకాండ పరాకాష్ట నందుకొన్నది. విక్టోరియా మహారాణి ధర్మప్రకటన వెలువడినప్పటికీ కంపెనీపాలనలో గవర్నరు జనరలుగా ఉండిన కానింగు ప్రభువునే రాజప్రతినిధిగా ప్రకటించడంవల్ల శాసకుల మనోభావాలు మారినవికావు. ప్రతీకార దీక్షతో అవాచ్యములైన మానభంగాలు అవమానాలు చిత్రహింసలు పాశవిక కృత్యాలు యధేచ్ఛగా

ప్రజల ఓటిల్ల జేయు ప్రబలోద్దేశంతో బ్రిటిషు సార్జంట్లు సాగిస్తూనే ఉన్నారు. మానవతులాత్మహత్యల పాలగుచున్నారు. మానధనులు జీవశ్చవాలయిపోతున్నారు. భారత ధరణి రక్తరంజితమై పోవుచున్నది. క్రాంతి అంకురములు ముకుళితములై పోయినవి. దేశద్రోహులసంఖ్య పెచ్చు పెరిగి పోతున్నది. పీష్వారావుసాహెబు ఉనికి గోప్యంగా నిలువలేక పోయింది. రావుసాహెబుపీష్వా బ్రిటిషుజాతి క్రూరపాశంలో తగుల్కొన్నాడు. ఆంగ్లేయశాసకుల దృష్ట్యా పీష్వా రాజద్రోహి కావడంవల్ల క్రీ. శ. 1862 ఆగష్టు 20 వ తారీఖున మరణదండన విధించబడింది. మహానాయకుల శకం అంతరించింది. కాని వారు తమ అమూల్య దుధిధారలతో వెలిగించిపోయిన స్వాతంత్ర్యజ్యోతి మాత్రం అజరామరంగా ప్రదీప్తవంతం కాజొచ్చింది.

* * * *

త్యాగధనులైన ఆ భారతవీరుల సంకల్పం హింసాయుతచర్యలద్వారా గాకపోయినా అహింసాయుత సత్యాగ్రహసమరంద్వారా రాష్ట్రపిత గాంధీమహాత్ముని సేనాధిపత్యంతో 1947 సం. ఆగష్టుమాసం 15 తారీఖున భారతీయులకు స్వాతంత్ర్యం లభించింది. పరాధీన భారతం గులామీ నుండి బయటపడింది. జయ్ హింద్.

* * * *

ప్రతిఫలము

★

స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో బాల్గాని సహజవీరత్వాన్ని ప్రదర్శించి పరాజితులై అంగ్లేయుల చేజిక్కిన యోధాగ్రేసరులైన చాందానవాబు ప్రభృతులను సేనల తిరుగుబాటును బరికొల్పిన జమేదారులు హవల్దారులను, అమానుషిక చిత్రవధులకు గురిగావించారు. బ్రిటిషు కిరాతకులు ఫిరంగి మూతులకు పెడరెక్కలు విడిచి బంధించి గుండ్రతో స్వాతంత్ర్య వీరుల దేహాలను తుత్తుమురుజేశారు. గుంపులుగా ఒకచో తోలి తుపాకి బాదులతో ప్రేల్చి ఘోరహత్యలు గావించారు. ప్రజలలో భీతిని రేకిత్తించే యుద్ధేశ్యంతో ఈ నిరంకుర రాక్షసచర్యాలకు గడంగినారట. దేశభక్తికి బ్రిటిష్ వారి పురస్కారమిది.

దక్షిణపు విప్లవవీరుల సేనలను హైదరాబాద్ పంపిన పట్టాను ఉత్తరపు సేనలతో జేరనీయకుండా బ్రిటిషుగులానై హైదరాబాద్ నవాబ్ నాడు అరికట్టినందులకు దేశద్రోహం చేసి నందులకు వాని సంస్థానాన్ని విశాలంచేశాడు, త్రిలింగ లోనుండి ఒకభాగం వేరుచేయబడి నవాబునకు ఉపహారంగా సమర్పించబడింది.

కంపెనీపాలనక్రింద యుండిన భారతదేశం బ్రిటిష్ సామ్రాజ్యంతర్గతంగా భావించబడింది. అమానుషిక

కుంపిసి దురంతాల అగ్నిగుండంనుండి భారతదేశం బయట పడింది. గ్రుడ్డికన్న మెల్లమేలుకదా. ప్రజల్లోని అసంతృప్తి న్యతిరేక వాతావరణాన్ని పరివర్తనంచేసేనిమిత్తం బ్రిటిషురాణి విక్టోరియా మహారాణిచే క్రీ. శ. 1858 నవంబరు లో హక్కుల పత్రశాసనం ప్రచురించబడింది. అందులోని పదజాలంమాత్రం ఆశాజనకంగా గోచరిస్తుందిగాని కార్యరూపేణా పచ్చిమోసంగా తేలిపోయింది. ఉద్యోగాలు కిరస్తానీలకే, నామమాత్రానికే భారతీయులకుద్యోగం. అవిన్నీ అజాగ్ర శస్తనాలే!

చీల్చి పాలించే బ్రిటిషు ప్రభుత్వో జాతిమత విభేదాల పాటించమనేది బాహ్యప్రవచనం. హిందూ ముస్లిం విభేదాల పురికొల్పి విషమింపజేసియే పరిపాలన ఇంతకాలం నిరాఘటంగా సాగించుకోగలిగినారు. ప్రథమ స్వాతంత్ర్యసమర పరాజయంతో ఇంగ్లీషువారు మేల్కొన్నారు. ఏర్పాట్లు అవిరామంగా దుర్భేద్యంగా కట్టుదిట్టం చేసుకోగలిగినారు. మరల విప్లవశకావిర్భవాని కవకాశం లేకుండాచేశారు. సంస్థానాలను గుప్పిట్లో నుంచుకున్నారు. జవాబుదారిగల వ్యక్తుల సలహాల పాటించినట్లే నటిస్తూ పారితోక్త్యభావాల మెలివేయించారు. సూతన వాతావరణాన్ని వెలతోల్పుకున్నారు.

చీల్చియున్ కీల్చిరేడు దోయశక్తి
గుటిలలాంగులు గెల్చు లే ఘటనగలవో
తెలిసి సంఘభవంపుడీ! తలచినట్టి
దాస్యము కికి జార్చి రక్తంబువేవి.

— బోమభారతం

చరిత్ర పేర్కొన్న కారణాలివి:—

1. దేశవ్యాప్తంగా నిర్ణయించబడిన ముఖ్యార్థం మీరలు ఘటనలవల్ల భగ్నమై అవధికిముందే తిరుగు గాటు జరగడంమూలాన బ్రిటిషువారు జాగ్రత్తపడుటకు అనకాశం లభించింది.
2. ఔరంగజేబుగారు జరిపిన దురంతాలకు కుర్చీపై ప్రతీకారోన్మాదంతో ఉన్న సిక్కుపటాలాలు, మొగలు గారు, బహదూర్ షా విప్లవ పోరాటంలో ఉన్నందున బ్రిటిషువారికి పూర్తి మద్దతునిచ్చాయి.
3. దక్షిణాన నైజాం బ్రిటిషువారి చెప్పచేతల్లో గులామై మైసూరు పటాలాలను ముందుకు సాగనీయకుండా నిల్వరించాడు. మరికొందరు రసపుత్రులు వ్యతిరేకించారు.
4. విప్లవ నైన్యాలలో ప్రముఖపాత్ర వహిస్తూఉండిన కొందరు లంచాలకుపాల్పడి ఆంగ్లేయుల లాలూచీకి దోహదమిస్తూ విశ్వాసఘాతకులైనారు.
5. ఝాన్సీమహారాణి సర్వసేనాధిపతిత్వం యివ్వకుండా స్త్రీయనేభావం తలపెట్టి విప్లవ పోరాటాన్ని సక్రమంగా నడపించుకొనలేకపోయారు.

స్వాతంత్ర్య సమర చరిత్ర

*

భాషాపోషకులకు నా నివేదనము

జాతీయ విద్యాకుటీర గ్రంథమాల ప్రథమ ప్రసూనంగా ప్రచురింపబడిన “స్వాతంత్ర్య సమర చరిత్ర”ను ఆంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రభుత్వము వారు (Rc. No. 44 M. 4/57. D 12-4-57 Proceedings of the Director of Public instruction, Andhra pradesh, Kurnool.) దయతో తే 12-4-1957 ది ప్రోసీడింగ్సులో ఆంధ్రప్రదేశ్ లోని గ్రంథాలయములు పాఠశాలలు ఉపయోగించుకోవలసినదిగా ప్రకటించి అనుమతి నిచ్చియున్నారు.

జాతీయోద్యమ ప్రధానచరిత్రయైన ఈ గ్రంథమునకు తమ గ్రంథాలయములలో ఉచితస్థానమిచ్చి ఈ సమద్వ్యమాన్ని ప్రోత్సహింతురని ప్రార్థించుచున్నాను.

జాతీయ విద్యాకుటీర గ్రంథమాల

గూడూరు (నెల్లూరు)

15 ఆగష్టు 1957.

జాతీయ సేవకుడు,

గుద్దెటి వీరసుబ్రహ్మణ్యం,

కంచం.

ఈ గ్రంథాన్ని గూర్చిన అభిప్రాయములు

*

తొలిపలుకులలో

“అట్లే అనుభవములను ‘స్వాతంత్ర్య సమర చరిత్ర’ అను గ్రంథరూపమున ఆంధ్రులకు అందజేయబూనిన శ్రీ వీరసుబ్రహ్మణ్యంనారికి ఆంధ్రులెల్లరు కృతజ్ఞులై యుండవలెను.”

(సం). భోగరాజు పట్టాభిసేతారామయ్య

గౌ. డాక్టర్ బేజవాడ గోపాలరెడ్డిగారి—

May your book serve as a reminder of those patriotic days when valunteers did not count any sacrifice too much for the attainment of Independence. — — — — —

I once again congratulate you on the success you have achieved in presenting this to the Andhra Public in a very readable form.”

(Sd) B. Gopal Reddy.

“ 1857 ప్రథమ స్వాతంత్ర్య సంగ్రామం మొదలు స్వాతంత్ర్యం పొందేవరకు సామాన్య చదువరులకు సయితం అర్థమయ్యేటట్లు స్వాతంత్ర్య సమర చరిత్ర చక్కగా వివరించి నాడు. చరిత్ర చిత్రణలో భావోద్వేగానికి లొంగిపోయి వాస్తవిక విషయాలను విడిచిపెట్టలేదు. చారిత్రక సంఘటనలను ఎంతో జాగ్రత్తగా విశదీకరించాడు..... రచయిత స్వాతంత్ర్య పోరాటంలో పాల్గొన్న వ్యక్తి కావడం వల్ల రచనలో స్వాతంత్ర్యపోరాటం జరిపిన వ్యక్తుల స్వాతంత్ర్యభావాలు గోచరిస్తాయి.”

ఆంధ్రపత్రిక — 6-1-1957

“The facts and figures given the statement made above personalities and policees are very elabrate. The experience gained by the author in his association with Andhra leaders lick Andhra Kesari Prakasam, Andhra Ratna Duggirala and his personal feeling and directness of the narrative”

Sunday Standard 24-3-57

“బహుధన వ్యయ ప్రయాసలతో సేకరించబడిన విషయములతో గూడిన మహత్తర గ్రంథమిది, భారత స్వాతంత్ర్య సమర చరిత్ర విపులముగా రసవత్తర విషయపూర్ణముగ వ్రాయబడినది. మహానాయకులు వివిధప్రాంత ఏనుగుల చిత్రాలు ఇందు ఒక ప్రత్యేకత...భారతీయ ఉజ్జ్వల గాథలో ఇది కీర్తిమ అధ్యాయం. ప్రతియింట ఉండవలసిన పుస్తకం.”

మంబాకిని 21-11-1956

“1857 సిపాయిల తిరుగుబాటు, తర్వాత పరిస్థితి కాంగ్రెసుపుట్టుక, మహాత్ముని ప్రవేశం, సత్యాగ్రహ సమరాలు, బ్రిటిషువారి నిష్క్రమణం మున్నగు వివరాలు ఇవ్వబడినవి. డాక్టరు భోగరాజు పట్టాభిసేతారామయ్యగారి తొలి పలుకులతో, డాక్టరు బెజవాడ గోపాలరెడ్డిగారి అభిప్రాయం తోడిన్న యీ గ్రంథం 400 పే. స్వాతంత్ర్యసమర పై నికుడైన యీ రచయిత కృషి ప్రోత్సహనీయం.

జి.వి.కె.రైతు 23-11-56

ఇంకను ఈ గ్రంథమునుగూర్చి పత్రికలు ప్రముఖులు తమ అమూల్యభావాల వెల్లడించుచున్నారు.

సంచారి.

